

2015•2016
FACULTEIT RECHTEN
master in de rechten

Masterproef
Het recht op bijstand van een advocaat

Promotor :
Prof. dr. Michele PANZAVOLTA

Dries Bleys
Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

Universiteit Hasselt | Campus Hasselt | Martelarenlaan 42 | BE-3500 Hasselt
Universiteit Hasselt | Campus Diepenbeek | Agoralaan Gebouw D | BE-3590 Diepenbeek

Maastricht University

2015•2016
FACULTEIT RECHTEN
master in de rechten

Masterproef

Het recht op bijstand van een advocaat

Promotor :
Prof. dr. Michele PANZAVOLTA

Dries Bleys
Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten

SAMENVATTING

Dat de Salduz-rechtspraak veel invloed heeft gehad op het strafrecht in Europa valt vandaag niet meer te ontkennen. Het is dan ook geen verrassing dat de Europese Unie een poging heeft ondernomen om het recht op bijstand van een advocaat in al haar lidstaten te garanderen op een gelijklopende manier. Aangezien er werd gekozen voor een richtlijn met minimumharmonisatie is een eerste probleem de uiterste omzettingsdatum die eind november 2016 verstrijkt. De vraag is dus niet alleen of de lidstaten de richtlijn correct zullen omzetten maar ook of ze dit op tijd zullen doen. Op het eerste zicht zijn er nog niet veel landen die klaar zijn met het omzetten van de richtlijn en er zijn er zelfs, zoals België, die nog helemaal niet begonnen zijn aan een omzetting.

In Frankrijk heeft men wel al een poging ondernomen om de richtlijn gedeeltelijk om te zetten, met alle gevolgen van dien. De gedeeltelijke omzetting van de richtlijn doet enkele vragen rijzen aangezien niet-gearresteerde verdachten onderworpen worden aan het nieuwe regime en gearresteerde verdachten het moeten doen met het oude regime terwijl de richtlijn er net voor wilde zorgen dat zulk onderscheid zou verdwijnen. Er is echter nog tijd om de rest van de richtlijn om te zetten en eventuele fouten te corrigeren.

Nederland aan de andere kant heeft nog geen omzetting gedaan van de richtlijn maar heeft wel een voorstel in behandeling in tegenstelling tot België dat nog steeds geen hangende wetsvoorstellen heeft. Eenvoudig weg de richtlijn overnemen is uiteraard ook niet de bedoeling aangezien bepaalde bestaande situaties moeten worden aangepast om nieuwe discriminaties te vermijden maar er is ook een non-regressie clause opgenomen in de richtlijn. Daar waar het Belgische systeem al verder gaat dan de bescherming aangeboden door de richtlijn mag men die bescherming niet zomaar wegnemen. Het is dus wel nuttig om naar onze buurlanden te kijken maar gezien de eigenheden van de Belgische wetgeving is het onmogelijk om hen zonder meer te kopiëren en dringt een eigen oplossing zich op.

De richtlijn is zeker een stap in de juiste richtlijn maar nu is het aan de lidstaten om deze richtlijn ook correct om te zetten. Gezien het belang van het recht op bijstand van een advocaat is er een nood aan een sterk Europa dat waakt over de omzetting van deze richtlijn. Een lidstaat die niet tijdig of niet correct omzet kan waarschijnlijk kritiek van de EU verwachten terwijl haar burgers gelukkig kunnen rekenen op de directe werking van de richtlijn na de omzettingsdatum.

DANKWOORD

Het schrijven van deze scriptie was een hele interessante ervaring waardoor ik veel kon bijleren. Deze scriptie is dan ook de kroon op het werk van vijf jaar opleiding aan de UHasselt. Een opleiding die ik alleen maar tot een goed einde heb kunnen brengen dankzij de steun van vele vrienden, het vertrouwen van de mensen in mijn omgeving en uiteraard de universiteit zelf. Langs deze weg wil ik nog enkele mensen in het bijzonder bedanken.

Allereest Prof. Panzavolta voor de mogelijkheid om over dit onderwerp te schrijven.

Daarnaast Joost Huysmans voor de begeleiding doorheen het jaar en het advies dat nodig was om deze scriptie te verbeteren.

Mijn ouders voor de nodige steun en de kans om deze opleiding te volgen die me tot dit punt heeft gebracht.

Mijn vriendin, Lieselotte, voor de steun en de aanmoediging.

Mijn zus voor het nalezen van deze scriptie.

Inhoudstafel

Inleiding.....	1
Afdeling 1: onderwerp	1
Afdeling 2: probleemstelling	1
Afdeling 3: onderzoeksvragen.....	1
Afdeling 4: Methodologie.....	2
Afdeling 5: Beperkingen.....	2
Hoofdstuk 1: Algemeen kader.....	5
Afdeling 1: Salduz en daarna.....	5
§1. Arresten van het EHRM	5
Afdeling 2: De weg naar de richtlijn	7
§1. De routekaart.....	7
§2. Het voorstel van de Commissie.....	10
§3. Algemene oriëntatie van de Raad	12
§4. Stemming in het Parlement.....	16
§5. Het Belgische standpunt	17
Hoofdstuk 2: De uiteindelijke Richtlijn.....	19
Afdeling 1: Toepassingsgebied.....	19
§1. Toepassingsgebied ratio persona	19
§2. Toepassingsgebied ratio tempore	22
§3. Toepassingsgebied ratio materiae	22
Afdeling 2: Recht op toegang	23
§1. Inhoud van het recht op toegang.....	23
§2. Beperkingen van het recht op toegang.....	25
§3. Afstand doen van recht	26
§4. Bijzondere bepalingen betreffende het Europees aanhoudingsbevel.....	26
§5. Sancties	27
Hoofdstuk 3: Frankrijk.....	29
Afdeling 1: Rechtsvergelijking.....	29
§1. Situatieschets.....	29
§2. Informatieplicht	29
§3. Toepassing van de lichte feiten.....	31
§4. Het recht op bijstand.....	34

§5. Klassenjustitie	36
§6. Impact op het budget	38
Afdeling 2: Tussenconclusie	39
Afdeling 3: Projet de loi	42
Hoofdstuk 4: België	45
Afdeling 1: Stand van zaken	45
§1. Situatieschets	45
§2. Verdeling in categorieën	45
§3. Regeling van het consultatie- en bijstandsrecht	47
Afdeling 2: Overeenstemming met de richtlijn	50
§1. Eerste opmerkingen	50
§2. Voortbestaan van de twee uur regel	50
§3. Lichte feiten	52
§4. Uitzicht op de toekomst	54
§5. Non-regressie	57
Conclusie	59
Bibliografie	i

Inleiding

Afdeling 1: onderwerp

1. Na de aanslagen in Brussel is een van de voornaamste gesprekspunten de rechten van verdediging voor verdachten van terroristische aanslagen zoals onder meer Salah Abdeslam. Zijn advocaat kwam meteen onder vuur te liggen want hoe durfde hij toch om zo iemand te verdedigen. Dat de man in de straat al eens durft te vergeten dat het recht op een eerlijk proces een recht is voor iedereen is duidelijk. Sinds het Salduz-arrest is er in de EU lidstaten al heel wat wetgeving verschenen om het recht op bijstand van een advocaat en dus het recht op een eerlijk proces te waarborgen. Een interessant effect van zulke wetgeving blijkt te zijn dat er steeds meer verkrachtingszaken worden geseponneerd omdat verdachten nu op advies van hun advocaat toegeven dat er seksuele handelingen zijn gesteld maar dat deze gebeurde met toestemming in plaats van staalhard te ontkennen het slachtoffer ooit gezien te hebben met alle gevolgen van dien als er door het DNA-onderzoek bleek dat de verdachte toch seks zou hebben gehad met het slachtoffer. Door toe te geven dat er wel iets is gebeurd wordt het een kwestie van woord tegen woord en zal de verdachte minder snel door de knieën gaan. In 2013 deed de EU er dan nog een schepje bovenop met een nieuwe richtlijn die moet worden omgezet tegen november 2016 om eendracht te brengen in de verschillende regelingen van de lidstaten. Wat houdt deze richtlijn precies in en op welke manier wordt of zou ze moeten worden omgezet?

Afdeling 2: probleemstelling

2. Hoewel de nieuwe richtlijn reeds in 2013 verscheen en de deadline in november 2016 verstrijkt, zijn er tot nu toe slechts twee lidstaten die de richtlijn volledig hebben omgezet. De tijd begint dus stilaan te dringen voor de overige lidstaten waarvan het steeds meer lijkt dat ze de kat uit de boom aan het kijken zijn. Waar Frankrijk reeds een gedeeltelijke omzetting op poten heeft gezet, heeft België nog geen enkel hangend voorstel. Het is dus niet enkel de vraag of de omzetting tijdig zal gebeuren maar ook op welke manier en of ze wel correct zal gebeuren. De beste manier om de richtlijn om te zetten hangt wellicht af van lidstaat tot lidstaat aangezien het gaat om minimumharmonisatie met een non-regressieclausule en het dus niet altijd mogelijk zal zijn om zogenaamde copypaste-wetgeving te maken.

Afdeling 3: onderzoeksvragen

3. Allereerst is het belangrijk te onderzoeken hoe men tot de nieuwe richtlijn is gekomen en te bestuderen wat de richtlijn precies inhoudt.

4. De tweede vraag die dan rijst is of de implementatie in Frankrijk voldoende is, of deze correct gebeurde en waar er zo mogelijk nog verbeteringen zich opdringen. Daarnaast dringt de vraag zich op wat de gevolgen zijn van een slechte implementatie.

5. Ten derde kunnen we deze vraag ook stellen over België waar er nog helemaal geen poging is ondernomen om de richtlijn om te zetten. Hoe zouden we het best de richtlijn implementeren en kunnen we ons daarvoor baseren op wetgevende initiatieven uit Frankrijk of Nederland of kiezen we beter voor een geheel eigen oplossing?

Afdeling 4: Methodologie

6. De eerste onderzoeksvraag over het ontstaan van de richtlijn en de uiteindelijk inhoud ervan is een beschrijvende vraag aangezien er wordt onderzocht welke voorgeschiedenis de richtlijn heeft en wat de inhoud ervan is.

7. Ten tweede is er de vraag omtrent de implementatie in Frankrijk. Deze is zowel evaluerend als normatief. Zo wordt er nagegaan hoe de richtlijn werd geïmplementeerd en of die implementatie zijn doel bereikt. Het normatieve aspect is dan het nagaan of deze wetgeving al dan niet nog kan verbeteren en op welke manier dit dan zou moeten gebeuren. In zekere zin is deze vraag ook rechtsvergelijkend aangezien er bij de implementatie van een richtlijn altijd vergeleken moet worden met het supranationale niveau van de EU vanwaar de richtlijn komt.

8. Dan is er de vraag omtrent de omzetting in België. Deze bevat een externe rechtsvergelijking met zowel Frankrijk als Nederland en is tegelijk normatief aangezien onderzocht wordt hoe men de richtlijn het best kan omzetten naar het Belgische recht.

9. Op vlak van het bronnenonderzoek zal er gebruik gemaakt worden van de zogenaamde sneeuwbalmethode. Er wordt vertrokken van een aantal basiswerken waarvan de bronnen ook geraadpleegd worden om zo tot een ruimer aantal bronnen te komen. Jammer genoeg spreken veel auteurs zich nog niet uit over mogelijke ontwikkelingen en verwijzen ze enkel naar het bestaan van de richtlijn en nakende wijzigingen die daar mee gepaard gaan. Om die reden is het belangrijk om geldende wetgeving zeker en vast te bestuderen in samenhang met de richtlijn en met uitspraken van het EHRM in het achterhoofd om zo zelf een mening te kunnen vormen en mogelijke pijnpunten aan te stippen.

Afdeling 5: Beperkingen

10. Hoewel richtlijn 2013/48/EU niet enkel gaat over het recht op bijstand van een advocaat maar ook bepalingen bevat over bijvoorbeeld het recht om een derde te verwittigen, blijft het onderzoek naar de inhoud en implementatie van de richtlijn beperkt tot het recht op bijstand.

11. Ondanks dat er verwijzingen zijn waar dat nuttig en relevant is naar de systemen van rechtsbijstand in zowel Frankrijk als België is het niet opportuun om deze regelingen in het detail te onderzoeken en te bespreken aangezien dit ons te ver zou verwijderen van de essentie van deze thesis.

12. Daarnaast is er bewust gekozen om niet te vergelijken met de twee EU lidstaten die reeds een volledige implementatie van de richtlijn achter de rug hebben en om te focussen op België zelf, het buurland Frankrijk en in beperkte mate Nederland. Het Nederlandse voorstel wordt in beperkte maten aangehaald om mogelijkheden aan te rijken voor een Belgische omzettingwet. Hoewel een vergelijking met deze twee andere staten, Spanje en Estland, zeer interessant kan zijn is het moeilijk om bronnen te raadplegen in een taal die ik niet spreek.

13. Hoewel er wordt ingegaan op de weg die de richtlijn heeft afgelegd van voorstel tot de uiteindelijke richtlijn wordt er niet dieper ingegaan op de behandeling van de wetgevende procedure.

Hoofdstuk 1: Algemeen kader

14. In dit eerste hoofdstuk staan we stil bij de Salduz-rechtspraak waar het allemaal mee begon om zo een kader te scheppen waarin de Europese richtlijn 2013/48/EU¹) onderzocht zal worden. Naast het Salduz-arrest zelf zal er ook aandacht worden besteed aan de daarop volgende rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna EHRM) die het in Salduz genomen standpunt verduidelijkte. Na deze beknopte omschrijving van de Salduz-rechtspraak zal er dieper worden ingegaan op het ontstaan van de richtlijn zelf.

Afdeling 1: Salduz en daarna

§1. Arresten van het EHRM

15. Het ging in het Salduz-arrest om een minderjarige Turkse jongeman die werd vervolgd omdat hij zou hebben deelgenomen aan een verboden manifestatie van de PKK. Hij bekende uiteindelijk zijn betrokkenheid maar deed dit evenwel zonder dat er een advocaat aanwezig was bij zijn verhoor. Zijn bekentenis vormde het hoofdbewijs dat leidde tot zijn veroordeling tot een opsluiting van vier jaar en zes maanden. Deze zaak kwam uiteindelijk voor de Grote Kamer van het EHRM terecht dat besloot tot een schending van het recht op een eerlijk proces zoals vervat in artikel 6 EVRM omdat Salduz geen toegang had gekregen tot een advocaat vanaf het eerste verhoor. Volgens het Hof is een beperking van het recht op een eerlijk proces en dus ook het recht op toegang tot een advocaat dat erin is vervat enkel mogelijk in bijzondere omstandigheden en er dwingende redenen zijn om het recht te beperken. Als gevolg hiervan mocht de bekentenis niet gebruikt worden in het proces.²

16. Dit arrest zorgde voor veel discussie en de verdragsstaten reageerde op het Salduz-arrest door te stellen dat in navolging van dat arrest een minderjarige verdachte inderdaad aanspraak kon maken op toegang tot een advocaat vanaf het eerste verhoor maar dat dit niet zou gelden voor een meerderjarige verdachte. Het duurde echter niet lang of het EHRM oordeelde in de zaak van Pavlenko tegen Rusland dat het recht op toegang tot een advocaat vanaf het eerste verhoor ook gold voor meerderjarigen en sloot zo ook deze achterpoort.³ Men mag daarbij niet vergeten dat ten tijde van het Salduz-arrest een viertal EU lidstaten het recht om een advocaat te consulteren voor

¹ Richtlijn. Parlement en Raad 2013/48/EU, 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming, *Pb.L.* 6 november 2013, afl. 294, 1. (hierna: richtlijn of richtlijn 2013/48)

² EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, Salduz; R. VERSTRAETEN, *Handboek strafvordering*, Antwerpen, Maklu, 2012, 304.

³ EHRM 1 april 2010, nr. 42371/02, Pavlenko.

het verhoor niet garandeerde en in vijf lidstaten was er geen recht om een advocaat aanwezig te hebben tijdens het politieverhoor.⁴

17. Een volgend arrest handelde dan misschien weinig verrassend over het recht op toegang tot een advocaat tijdens het verhoor. Het Hof deed daarover uitspraak in Brusco tegen Frankrijk. Volgens het Hof heeft men het recht om te worden bijgestaan door een advocaat tijdens een politieverhoor en moet men op de hoogte worden gebracht van het recht om te zwijgen als onderdeel van artikel 6 EVRM.⁵ In zo goed als alle lidstaten waar men al het recht had om een advocaat bij zich te hebben tijdens het verhoor was de politie dan ook verplicht om verdachten op de hoogte te brengen van dit recht maar er waren grote verschillen tussen de lidstaten omtrent het moment dat deze verplichting ontstond en op welke manier deze informatie uiteindelijk verstrekt diende te worden. Bovendien was het in vele lidstaten niet mogelijk voor de verdachte om onder vier ogen te overleggen met zijn advocaat. Als laatste moest men vaststellen dat in slechts drie lidstaten het helemaal verboden was om een bekentenis van een verdachte te gebruiken indien deze verdachte geen bijstand heeft gekregen van een advocaat bij het afleggen van deze bekentenis.⁶

18. De rechtsspraak van het Hof stopt daar echter niet en zo sprak het Hof zich in Pishchalnikov tegen Rusland uit over de voorwaarden om af te zien van zijn recht op bijstand van een advocaat. Allereerst moet dit afzien van recht vrijwillig gebeuren maar moet het ook gebeuren met kennis van zaken. Verder kan men volgens het Hof het vrijwillig antwoorden op vragen van onderzoekers nadat men in kennis is gesteld van zijn rechten niet zien als een impliciete afstand van het recht op bijstand.⁷ Het niet toelaten van een advocaat bij het verhoor zonder dat aan de voorwaarden voor afstand van recht is voldaan vormt dan ook een schending van artikel 6 EVRM.

19. Uit recente rechtspraak van het Hof verwijst men nog steeds naar de mogelijkheid om impliciet afstand te doen van rechten van verdediging maar merkt daarbij op dat bijvoorbeeld het niet opdagen voor een behandeling in hoger beroep of het verlaten van het land waar men eventuele getuigen kon horen niet kan worden gezien als een impliciete afstand van recht. Het Hof herhaalt dat noch de letter noch de geest van artikel 6 van het EVRM verhinderen dat iemand vrijwillig uitdrukkelijk of impliciet afstand doet van zijn rechten van verdediging.⁸ In een zaak van februari 2016 stelt het Hof echter enkel dat er geen expliciete afstand van het recht op bijstand van een advocaat is gebeurd. Daarnaast stelt het Hof wel of het weigeren van een door de staat betaalde advocaat eventueel zou kunnen neerkomen op een afstand van recht maar beslist dit niet te onderzoeken omdat het recht door andere factoren is aangetast.⁹ Hiermee lijkt het Hof echter wel te impliceren dat deze weigering een impliciete afstand had kunnen zijn of toch dat een impliciete afstand mogelijk is.

⁴ T. SPRONKEN, *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, Antwerpen, Maklu, 2009, 17.

⁵ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, Brusco; R. VERSTRAETEN, *Handboek strafvordering*, Antwerpen, Maklu, 2012, 305.

⁶ T. SPRONKEN, *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, Antwerpen, Maklu, 2009, 17.

⁷ EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, Pishchalnikov.

⁸ EHRM 24 april 2012, nr. 1413/05, Damir Sigbatullin; EHRM 27 januari 2011, nr. 41938/04, Kononov/Rusland.

⁹ EHRM 11 februari 2016, nr. 69234/11, 69252/11 en 69335/11, Ibrahimov.

Kortom het lijkt erop dat het Hof een impliciete afstand aanvaardt, ook van het recht op bijstand van een advocaat maar dat een loutere niet-uitoefening van het recht niet kan gezien worden als een vrijwillige en doordachte afstand van recht.

20. Als laatste stelde het Hof in *Dayanan* tegen Turkije dat het recht op toegang tot een advocaat in de regel geldt vanaf het moment dat een verdachte door de politie is gearresteerd of in voorhechtenis zit. Zijn advocaat moet de mogelijkheid hebben om zonder beperking bepaalde fundamentele aspecten van de verdediging veilig te stellen waaronder een mogelijkheid om de zaak te bespreken met zijn cliënt, het organiseren van de verdediging, het verzamelen van bewijs ten voordele van de beschuldigde, voorbereiden voor verhoor, het ondersteunen van een beschuldigde in nood en het controleren van de omstandigheden van de hechtenis.¹⁰

21. Uiteraard zijn er sinds het *Salduz*-arrest nog andere gelijkaardige uitspraken gevolgd om het één en ander te verduidelijken. Deze thesis beperkt zich echter tot de bovenstaande beknopte bespreking van enkele arresten ter omkadering van het geheel.

Afdeling 2: De weg naar de richtlijn

§1. De routekaart

22. De richtlijn 2013/48/EU heeft een lange weg afgelegd en kadert in het thema van procedurele waarborgen voor verdachten. Er was voor het eerst sprake van deze problematiek op Europees niveau in het zogenaamde Actieplan van Wenen in 1998, reeds 10 jaar vóór het *Salduz*-arrest.¹¹

23. Hoewel het Verdrag van Amsterdam zoals het op dat moment bestond nog te zwak in zijn schoenen stond was er wel een duidelijke politieke wil om de samenwerking tussen de lidstaten en de Europese Unie opnieuw aan te zwengelen op strafrechtelijk vlak. Dit heeft er in 2003 dan ook toe geleid dat de Commissie een groenboek heeft aangenomen omtrent procedurele garanties die werden toegekend aan verdachten en beschuldigten in strafprocedures in de EU.¹²

Dit groenboek kaderde in een overkoepelend programma dat in feite moest zorgen voor een wederzijdse erkenning van strafrechtelijke uitspraken in de lidstaten. Deze erkenning zou afhangen van een aantal parameters waarvan er twee te maken hadden met procedurele rechten. Als eerste ging het om beschermingsmechanismen voor de rechten van de verdachten en als tweede ging het

¹⁰ EHRM 13 oktober 2013, nr. 7377/03, *Dayanan*; R. VERSTRAETEN, *Handboek strafvordering*, Antwerpen, Maklu, 2012, 304-305.

¹¹ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 358.

¹² A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 358; Groenboek (Commissie) Procedurele waarborgen voor verdachten in strafzaken in de gehele EU, 19 februari 2003, COM(2003)75 def.

om minimum normen die noodzakelijk waren om de wederzijdse erkenning eenvoudiger te maken.¹³

24. Uiteindelijk legde de Commissie in 2004 een voorstel voor een kaderbesluit neer waarin ze vijf procedurele rechten uitwerkte. Het ging om:

1. Het recht op bijstand van een advocaat
2. Het recht op kosteloze bijstand van een tolk
3. Het recht op bijzondere aandacht voor personen die de strafprocedure niet kunnen bijwonen of begrijpen
4. Het recht op communicatie met familieleden
5. Het recht voor de verdachte om schriftelijk van zijn rechten in kennis te worden gesteld.¹⁴

25. Hoewel er flink wat onderhandeld werd over het voorstel bleken de verschillen tussen de rechtstelsels van de lidstaten enorm. Hoewel het slechts ging om vijf rechten was het nog steeds moeilijk voor de lidstaten om tot een akkoord te komen. Sterker nog, in 2007 was er nog steeds geen akkoord hoewel er ondertussen al drie jaar onderhandeld werd over het voorstel en werd het voorstel even in de diepvries gestoken.¹⁵

26. Het duurde echter niet lang of het EHRM velde in 2008 het intussen bekende Salduz-arrest. Het zou echter nog tot 2009 duren voor de EU opnieuw toenadering van procedurele rechten zocht. De Zweden die ondertussen het voorzitterschap van de Raad op zich mochten nemen hadden begrepen dat het nooit tot een akkoord zou komen als men alle rechten in één keer wilde aanpakken. Er werd dan ook gekozen om een stapsgewijze routekaart vast te leggen in een resolutie van de Raad.¹⁶

27. Opnieuw werden enkele rechten aangestipt in de routekaart waaronder het recht op vertaling en vertolking, het recht op informatie over de rechten en over de beschuldiging, het recht op juridisch advies en rechtsbijstand, het recht op communicatie met familie, werkgever en consulaire autoriteiten en het recht op bijzondere waarborgen voor kwetsbare verdachten of beklaagden. Dit

¹³ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 359; Programma van maatregelen om uitvoering te geven aan het beginsel van wederzijdse erkenning van strafrechtelijke beslissingen, *Pb.C.* 15 januari 2001, afl. 12, 10; M. DE WAELE, "De aanhoudende invloed van Europa op de Belgische Salduzwet" in J. NOPPE, V. PASHLEY, P. DE HERT en W. HUISMAN (eds.), *Mensenrechten en politie*, Antwerpen, Maklu, 2013, (91) 101.

¹⁴ Voorstel (Commissie) voor een kaderbesluit van de Raad over bepaalde procedurele rechten in strafprocedures binnen de gehele Europese Unie, 28 april 2004, COM(2004)328 def.

¹⁵ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 359.

¹⁶ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 359; Resolutie.Raad nr. 2009/C 295/01, 30 november 2009 over een routekaart ter versterking van de procedurele rechten van verdachten en beklaagden in strafprocedures, *Pb.C.* 4 december 2009, afl 295, 1; P. CRAIG en G. DE BÚRCA, *EU Law – Texts, cases, and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 994.

komt merendeels overeen met de rechten die in het voorstel van de Commissie reeds naar voren waren geschoven.¹⁷

28. Het uitwerken en aanvaarden van deze routekaart was een belangrijke stap en een signaal dat men opnieuw ging trachten om te zorgen voor procedurele gelijkheid in de rechtssystemen van de EU lidstaten. Het was echter niet de enige belangrijke stap die in 2009 gezet werd want zo werd ook het Verdrag van Lissabon goedgekeurd. Dit verdrag biedt een veel sterkere basis dan het Verdrag van Amsterdam aangezien artikel 82, lid 2, punt b van het VWEU letterlijk stelt dat *“Voor zover nodig ter bevordering van de wederzijdse erkenning van vonnissen en rechterlijke beslissingen en van de politieke en justitiële samenwerking in strafzaken met een grensoverschrijdende dimensie, kunnen het Europees Parlement en de Raad volgens de gewone wetgevingsprocedure bij richtlijnen minimumvoorschriften vaststellen. In die minimumvoorschriften wordt rekening gehouden met de verschillen tussen de rechtstradities en rechtsstelsels van de lidstaten.”*¹⁸

29. Vanaf toen kon men in deze materie gebruik maken van de gewone wetgevingsprocedure waarbij het Parlement en de Raad het voortouw nemen om samen te beslissen waar het Parlement eerst enkel een adviserende functie had. Via deze procedure kreeg ook de Commissie een initiatiefrecht om voorstellen te doen van wetgeving die dan door zowel de Raad als het Parlement besproken moeten worden. Een ander belangrijk gevolg van het verdrag is de wijziging van consensus naar gekwalificeerde meerderheid voor stemmingen in de Raad wat het makkelijker moest maken om ook in de Raad tot een akkoord te komen.¹⁹ Het is echter ook het vermelden waard dat hoewel het initiatiefrecht bij de Commissie ligt dat men ook de in “hoofdstuk 4 en 5 bedoelde handelingen” kan vaststellen op initiatief van een kwart van de lidstaten.²⁰ Hierbij slaat hoofdstuk 4 op het vierde hoofdstuk van titel V van het VWEU namelijk de justitiële samenwerking in strafzaken.²¹

30. De precieze werking van de EU wetgever valt echter buiten het bestek van deze thesis en deze gaat dan ook niet dieper in op de wetgevende procedure. Het is vooral belangrijk om te onthouden dat na het verdrag van Lissabon het makkelijker is geworden om een akkoord te vinden tussen de verschillende lidstaten enerzijds en tussen de verschillende EU organen anderzijds.

31. De richtlijn heeft een hele weg afgelegd. Ze begon als voortel van de Commissie en werd uitvoerig behandeld in zowel de Raad als het Parlement. Hieronder gaan we dieper in op een aantal verschillen tussen deze drie EU organen in hun aanpak.

¹⁷ A. HONHON en V. DE SOUTER, “De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat”, *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 359-360.

¹⁸ Art. 82 VWEU.

¹⁹ A. HONHON en V. DE SOUTER, “De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat”, *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 360.

²⁰ Art. 76 VWEU.

²¹ Titel V, hoofdstuk 4 VWEU.

§2. Het voorstel van de Commissie

32. Allereerst was er uiteraard het voorstel van de Commissie, gepubliceerd op 8 juni 2011.²² Dit voorstel betrof een richtlijn over het recht op toegang tot een advocaat en het recht op communicatie bij aanhouding waarmee de Commissie in feite het opzet van de routekaart naast zich neer legde aangezien ze ineens twee van de aangegeven rechten wilden behandelen.²³

33. De bedoeling van de Commissie zit vooral in het Unie aspect en het principe van wederzijdse erkenning. Men wilde de efficiëntie van strafvervolgingen verhogen maar ook de rechten van verdediging optrekken om zo het vertrouwen te wekken tussen de rechterlijke machten in elk van de lidstaten waarmee uitspraken geveld in de ene lidstaat makkelijker toepasbaar zouden moeten worden in een andere lidstaat. Verder heeft de Commissie duidelijk gemaakt dat ze het recht op toegang tot de advocaat voornamelijk ziet als een garantie voor het recht om zichzelf niet te incrimineren maar ook als een garantie tegen een slechte behandeling van de verdachte. Als laatste moest het voorstel ook dienen om tegemoet te komen aan de Salduz-rechtspraak van het EHRM maar wilde de Commissie zelfs verder gaan dan dat.²⁴

34. De instrumenten die reeds bestonden voor het recht op vertaling en vertolking en het recht op informatie hadden reeds een goed afgebakend toepassingsgebied. De Commissie vond het dan ook opportuun om voor deze richtlijn te kiezen voor een gelijklopend toepassingsgebied. Het gevolg hiervan is dat het van toepassing is op *“personen, vanaf het ogenblik waarop de bevoegde autoriteiten van een lidstaat hen er door middel van een officiële kennisgeving of anderszins van in kennis stellen dat zij ervan worden verdacht of beschuldigd een strafbaar feit te hebben gepleegd tot de beëindiging van de procedure, dat wil zeggen tot de definitieve vaststelling dat zij het strafbare feit al dan niet hebben gepleegd, met inbegrip van, indien van toepassing, de strafoplegging en de uitkomst in een eventuele beroepsprocedure.”*²⁵ Zeer belangrijk is het feit dat de richtlijn ook van toepassing zal zijn op alle andere personen, bijvoorbeeld getuigen, die in de loop van hun ondervraging als verdachte worden beschouwd.²⁶ Uiteraard moet het recht op toegang op dezelfde manier worden toegepast in een procedure met een Europees aanhoudingsbevel.²⁷

²² Voorstel (Commissie) voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 8 juni 2011, COM(2011)326 def.

²³ A. HONHON en V. DE SOUTER, “De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat”, *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 361.

²⁴ A. HONHON en V. DE SOUTER, “De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat”, *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 361.

²⁵ A. HONHON en V. DE SOUTER, “De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat”, *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 361-362; Art. 2, §1 Richtlijn 2013/48.

²⁶ Art. 2, §3 Richtlijn 2013/48.

²⁷ A. HONHON en V. DE SOUTER, “De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat”, *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 362; Art. 2, §2 Richtlijn 2013/48.

35. In het voorstel van de Commissie was er sprake van een recht tot toegang tot een advocaat voor elk misdrijf hoewel er in de uiteindelijke richtlijn wel een uitzondering te vinden is.²⁸ (zie supra)

36. In het voorstel vinden we een mogelijkheid om af te wijken van het recht op toegang waarmee de Commissie rekening heeft gehouden met de Salduz-rechtspraak. Een afwijking mag enkel worden toegestaan door een naar behoren gemotiveerde rechterlijke beslissing waarbij nog aan een aantal vereisten moet worden voldaan. Allereerst moet de afwijking gerechtvaardigd zijn door dwingende redenen die te maken hebben met een spoedeisend belang om ernstige negatieve gevolgen voor het leven of fysieke integriteit van een persoon te voorkomen. Ten tweede mag de afwijking niet enkel gebaseerd zijn op de aard van het strafbare feit of de ernst ervan. Vervolgens mag men niet verder gaan dan noodzakelijk en moet de beperking zoveel mogelijk in tijd beperkt zijn. Als laatste mag de beperking geen inbreuk maken op het eerlijk verloop van de procedure. Verder gaf het voorstel de beschermde persoon de mogelijkheid om af te zien van zijn recht op voorwaarde uiteraard dat hij werd geïnformeerd over de gevolgen dat dit met zich meebrengt.²⁹

37. Het lijkt mij zeer moeilijk om aan te tonen dat er is voldaan aan de laatste voorwaarde om in een afwijking te voorzien aangezien het recht op bijstand van een advocaat nu eenmaal een integraal deel uitmaakt van het recht op een eerlijk proces zoals blijkt uit de Salduz-rechtspraak. Samen met de andere voorwaarden mag het dus duidelijk zijn dat het moet gaan om een zeer uitzonderlijke situatie eer men een beperking op het recht op bijstand kan toestaan.

38. Als sanctie voor het miskennen van het recht op bijstand voorzag het voorstel in de niet-toelaatbaarheid van het bewijs of de verklaring die gegeven werd in strijd met het recht op toegang tot de advocaat. Deze sanctie gold zelfs als een persoon geldig afstand deed van zijn recht of indien er een tijdelijke beperking van het recht was die aan alle voorwaarden voldeed.³⁰ Volgens mij gaat de Commissie hier wel zeer ver in het sanctioneren van een inbreuk op het recht. Ik zie niet in waarom ze de mogelijkheid tot afwijking of afstand invoeren om dan een geldig gebruik van deze mogelijkheden alsnog te bestraffen met dezelfde sanctie als het eenvoudigweg miskennen van het recht. Het lijkt mij daarnaast toch de droom voor elke crimineel om eerst geldig afstand te doen van het recht op bijstand van een advocaat, een bekentenis af te leggen en dan de niet-toelaatbaarheid inroepen omdat deze bekentenis is afgelegd zonder bijstand van een advocaat...

39. Wat de beperkingen van het recht betreft worden we alvast wijzer uit een arrest van het EHRM. In *Ibrahim tegen het VK* besliste het Hof nogmaals dat het mogelijk is om af te wijken van het recht op bijstand van een advocaat tenzij er dwingende redenen zijn die dit verantwoorden. Daarnaast stelt het Hof dat het in zulk geval nog steeds mogelijk kan zijn dat men om de eerlijkheid te bewaren verklaringen afgelegd tijdens een politieverhoor zonder bijstand van een

²⁸ Art. 2, §4 Richtlijn 2013/48.

²⁹ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 362

³⁰ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 362

advocaat uitsluit. De vraag daarbij is of de verklaringen een onnodig vooroordeel in het leven hebben geroepen met het geheel van het proces en de eerlijkheid ervan in het achterhoofd.³¹

40. Hoewel het Hof meermaals heeft aangehaald dat de toelating van bewijs in strafzaken een materie is voor het nationale recht om over te beslissen zal het Hof oordelen over de eerlijkheid van het verloop van het proces. Als het beslist over een mogelijke schending van artikel 6 na het toelaten van een verklaring gemaakt zonder bijstand van een advocaat dan zal het Hof rekening houden met vijf criteria. Als eerste kijkt het naar het algemene juridisch kader dat voorhanden is en de waarborgen die daarin zijn vervat. Ten tweede houdt het rekening met de kwaliteit van het bewijs en naar de omstandigheden waarin men het bewijs heeft verkregen en of die omstandigheden twijfels kunnen oproepen over de betrouwbaarheid en de juistheid van het bewijs. Een derde factor waarmee het Hof rekening zal houden is het feit of de verklaring op korte termijn terug werd ingetrokken en enige toegeving die werd gedaan consistent wordt ontkend en dan zeker als dit gebeurt nadat men uiteindelijk wel bijstand heeft gekregen. Ten vierde kijkt het Hof naar de procedurele waarborgen die werden gegeven tijdens het proces en vooral of de beklaagde de mogelijkheid had om de authenticiteit van het bewijs in vraag te stellen en zich te verzetten tegen het gebruik ervan. Als laatste onderzoekt het Hof de bewijskracht van het andere bewijs in de zaak.³²

Het lijkt mij dus kortzichtig om elk gebruik van de afwijkingen te sanctioneren met de niet-toelaatbaarheid van het bewijs. Ik denk dat de waarborgen van het EHRM in de vorm van de bovenstaande vijf criteria voldoende zijn om een eventueel gebruik van de afwijkingen te toetsen en verkregen bewijs al dan niet toe te laten. Flagranter schendingen van het recht op bijstand via de afwijkingen zullen niet aan de criteria voldoen en gesanctioneerd worden terwijl een legitiem gebruik ervan wellicht toelaatbaar zal zijn in het licht van deze criteria.

§3. Algemene oriëntatie van de Raad

41. Na stemming in de Raad zijn ze gekomen tot een "algemene oriëntatie" met hun visie.³³ Bij het begin van de onderhandelingen in de Raad was er verdeeldheid tussen twee groepen. Het merendeel van de lidstaten had geen probleem met het ingediende voorstel van de Commissie maar een minderheid van vijf lidstaten zag wel fundamentele problemen in het voorstel. Deze vijf landen waren België, Nederland, Frankrijk, Groot-Brittannië en Ierland en hun ministers van justitie schreven samen een brief gericht aan de instellingen van de EU om hun bezorgdheid te uiten.³⁴

³¹ EHRM 16 december 2014, nr. 50541/08, 50571/08, 50573/08 en 40351/09, Ibrahim, §193-195.

³² EHRM 16 december 2014, nr. 50541/08, 50571/08, 50573/08 en 40351/09, Ibrahim, §196.

³³ Algemene Oriëntatie (Raad) betreffende een voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 8 juni 2012, 10908/12 DROIPEN 74 COPEN 136 CODEC 1561.

³⁴ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 362; Verslag (Raad) betreffende een voorstel voor een

42. De vier grootste twistpunten die ze aanhaalden zijn de volgende. Ten eerste waren de landen van mening dat de richtlijn het doeltreffend uitvoeren van strafonderzoeken en procedures zou belemmeren. Ten tweede werd volgens de weerstand biedende lidstaten niet verklaard wat de link was tussen de richtlijn en de vereisten die voortvloeiden uit het EVRM. Verder waren ze van mening dat de richtlijn minimumnormen moest voorschrijven op een manier die rekening hield met de diversiteit van de verschillende rechtssystemen van de lidstaten en dus ook met de verschillen in garanties voor het recht op een eerlijk proces. Als laatste werd er volgens de vijf lidstaten geen rekening gehouden met de impact op de systemen van juridische bijstand.³⁵

43. De tekst is doorheen de onderhandelingen echter geëvolueerd waardoor de vijf zich minder en minder verzetten tegen de richtlijn. Er mag wel niet uit het oog worden verloren dat zowel Ierland als Groot-Brittannië gebruik gemaakt hebben van hun zogenaamd opt-out recht om niet deel te nemen aan wetgevingsprocedures. Dit is vooral vreemd omdat bij de op dat moment reeds bestaande richtlijnen over het recht op vertaling en het recht op informatie beide landen geen gebruik maakten van dit recht.³⁶ Verder nog neemt ook Denemarken niet deel aan de richtlijn hoewel ze geen deel uitmaakten van de eerder aangegeven vijf landen die een probleem zagen in het voorstel van de Commissie.³⁷

Dit klinkt misschien vreemd maar dit valt eenvoudig te verklaren door het feit dat er bij het VWEU een protocol werd aangenomen betreffende de positie van Denemarken. Artikel 1 van protocol 22 stelt duidelijk dat Denemarken niet deelneemt aan de aanneming in de Raad van overeenkomst deel III, titel V, van het VWEU voorgestelde maatregelen.³⁸ Dit komt overeen met "de ruimte van vrijheid, veiligheid en recht" waaronder men in hoofdstuk 4 artikel 82 kan terugvinden dat dienst deed als wettelijke basis voor richtlijn 2013/48.³⁹

44. Op 8 juni 2012 werd de algemene oriëntatie goedgekeurd bij gekwalificeerde meerderheid waarbij er drie landen een voorbehoud lieten optekenen. Enerzijds formuleerden Portugal en Estland een voorbehoud omdat ze van mening waren dat de algemene oriëntatie nog niet ver genoeg ging om het recht tot toegang te garanderen. Anderzijds formuleerde België een algemeen voorbehoud omwille van de impact van de tekst op onze begroting en de gevolgen voor de grondbeginselen van onze strafprocedure.⁴⁰ (Zie supra)

45. Voor een groot deel gingen de onderhandelingen over een verschil in interpretatie van wat het recht op toegang tot een advocaat inhield. Opnieuw waren er twee opvattingen die kunnen worden

richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 22 september 2011, 14495/11 DROIPEN 99 COPEN 232 CODEC 1492.

³⁵ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 362.

³⁶ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 363.

³⁷ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 363.

³⁸ Art. 1 Protocol Nr. 22 betreffende de positie van Denemarken.

³⁹ Art. 82 VWEU; De aanhef van richtlijn 2013/48 verwijst naar artikel 82 §2 b) als wettelijke basis.

⁴⁰ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 363.

samengevat als een "benadering van garanties" en een "benadering van mogelijkheden". De invulling van het recht op toegang heeft belangrijke gevolgen voor de omzetting van de richtlijn in het nationale recht van de lidstaten.⁴¹

Volgens de "garanties" strekking moeten de lidstaten niet alleen voorzien dat een verhoorde eenvoudigweg toegang heeft tot een advocaat maar moeten ze er op toezien dat de verhoorde ook effectief wordt bijgestaan door zijn advocaat en daarbij dan ook rekening moeten houden met bepalingen van rechtsbijstand die van toepassing zouden kunnen zijn indien de verhoorde onvermogen is tenzij hij geldig afstand zou doen van zijn recht. Aan de andere kant moeten de lidstaten volgens de "mogelijkheden" strekking de verhoorde enkel de mogelijkheid geven om zich te laten bijstaan door een advocaat als hij daar expliciet om vraagt. Het verschil zit hem in welke partij proactief moet zijn aangezien in het eerste geval de autoriteiten van de lidstaat proactief moeten zijn om te zorgen voor een advocaat terwijl in het tweede geval de verhoorde zelf proactief moet zijn en om een advocaat moet vragen.⁴²

46. Uiteindelijk zijn de verschillende lidstaten tot een compromis gekomen. Wanneer het gaat om personen die reeds van hun vrijheid zijn beroofd voorzag de Raad een verplichting voor de autoriteiten om te garanderen dat het recht op bijstand van een advocaat effectief werd uitgeoefend. Gaat het echter om iemand die niet van zijn vrijheid is beroofd heeft de Raad voorzien in een regeling die aansluit bij de "mogelijkheden" strekking en komt het erop neer dat de autoriteiten niet in de weg kunnen staan van een uitoefening van het recht op toegang tot een advocaat. Hierbij verwacht men proactiviteit van de verhoorde aangezien hij zelf in staat is zijn recht uit te oefenen nu hij niet van zijn vrijheid is beroofd.⁴³

47. Verder voorzag de Raad dat de rechten die een verdachte kreeg via de richtlijn zouden beginnen gelden vanaf het moment dat die persoon effectief geïnformeerd werd over zijn status van verdachte. De Raad vond het zeer belangrijk om het startpunt van de rechten van de verdachte precies en objectief te kunnen bepalen om zo te zorgen voor meer rechtszekerheid. Om deze reden week de bewoording dan ook af van deze die reeds was gebruikt in de reeds bestaande richtlijnen omtrent vertaling en informatie. De oriëntatie van de Raad week ook af van het voorstel in de zin dat ze niet voorzag in een bepaling die de rechten van de richtlijn van toepassing maakten op een persoon die pas tijdens het verhoor als verdachte wordt beschouwd.⁴⁴

48. Waar het voorstel van de Commissie voorzag in een toepassing op elk misdrijf voorziet de Raad echter in een uitzondering. Administratieve inbreuken vallen niet onder het toepassingsgebied en

⁴¹ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 363.

⁴² A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 363.

⁴³ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 364.

⁴⁴ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 364.

ook feiten waarvoor men enkel een geldboete kan oplopen of waarvoor geen vrijheidsstraf kan of moet worden opgelegd worden door de Raad uitgesloten van het toepassingsgebied.⁴⁵

49. Ook kreeg de verdachte het recht om voor elk verhoor te communiceren met zijn advocaat maar daarbij werd afgeweken van het voorstel van de Commissie in de zin dat men niet verplicht was om de verdachte persoonlijk te laten spreken met zijn advocaat en dat andere manieren zoals telefonisch contact voldoende waren. Ook voorzag de Raad in het recht op bijstand van de advocaat tijdens elk verhoor en dus niet enkel ervoor of erna. Nog een verschil met het voorstel zit in de rol van de advocaat tijdens het verhoor want de Raad laat dit over aan het nationale recht van de lidstaten terwijl de Commissie koos voor een actieve rol voor de advocaat.⁴⁶

50. Een ander verschil met het originele voorstel is dat hoewel de onderzoeksdaden waarvoor men zich kan beroepen op het recht op bijstand geregeld worden door het nationale recht er door de Raad drie worden aangegeven waarvoor bijstand zeker geregeld moet worden indien deze daden bestaan in het nationale recht. Het gaat hier om de zogenaamde line-up, de confrontatie en de wedersamenstelling. Het is nu eenmaal zo dat bij sommige onderzoeksdaden de bijstand van een advocaat weinig tot geen nut zal hebben zoals bij onder meer het afnemen van DNA. Het recht op bijstand zonder onderscheid toepassen op elke daad ook die waar het geen enkel nut heeft ten opzichte van het recht op verdediging zorgt enkel voor een aantasting van de efficiëntie van het onderzoek. Vervolgens is ook de mogelijkheid voor de advocaat om te controleren in welke omstandigheden zijn cliënt gevangen zit uit de oriëntatie verdwenen.⁴⁷

51. Er is in de oriëntatie van de Raad ook geen sprake meer van een algemene afwijkingsregel maar wel een afzonderlijk regime voor elk recht waar de richtlijn op slaat. Wat de toegang tot de advocaat betreft moet het gaan om een in tijd beperkte afwijking die er komt vanwege uitzonderlijke omstandigheden. Plots duikt er ook een uitzondering op voor de vertrouwelijke communicatie tussen advocaat en cliënt maar deze uitzondering kan enkel worden toegepast als er een dringende nood is om een ernstig misdrijf te voorkomen ofwel als er voldoende reden is om aan te nemen dat de advocaat zelf betrokken is bij de strafbare feiten samen met zijn cliënt.⁴⁸

52. De sanctie die de Commissie oorspronkelijk had voorzien en die volgens mij onhoudbaar was werd ook door de Raad geschrapt. Volgens de Raad moeten de nationale lidstaten voorzien dat een betrokken persoon een doeltreffende voorziening in rechte heeft in gevallen waar zijn recht op toegang tot een advocaat gekrenkt is. Hij moet met andere woorden beschikken over een doeltreffend rechtsmiddel.⁴⁹

⁴⁵ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 364.

⁴⁶ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 364.

⁴⁷ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 364.

⁴⁸ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 364-365.

⁴⁹ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 365.

§4. Stemming in het Parlement

53. Op 10 juli 2012 vond er een stemming plaats in het Parlement met gewone meerderheid van stemmen. Voor een groot deel komen de voorstellen van de Commissie en van het Parlement overeen.⁵⁰

54. Een eerste verschil is echter dat het Parlement voorziet in een uitsluiting voor administratieve inbreuken. Hierin loopt het Parlement dan weer voor een stuk gelijk met de Raad maar laat dan weer de uitsluiting voor lichte misdrijven achterwege.⁵¹

55. Vervolgens haalt het Parlement aan dat men het recht heeft om te communiceren met zijn advocaat en hem te ontmoeten op elk moment van de strafprocedure. Ook pleit het Parlement voor een actievere rol voor de advocaat waarmee ze zelfs nog verder gaan dan het voorstel van de Commissie. Zo voorziet het Parlement ook in het recht om bewijselementen die aan de tenlastelegging gelinkt zijn voor te stellen en in het recht om aan de autoriteiten te vragen alle handelingen te stellen die nuttig zijn voor de klachten tegen zijn cliënt. Verder voorziet het Parlement in een recht op aanwezigheid van de advocaat tijdens elke onderzoeksdaad waar ook de persoon zelf bij aanwezig mag zijn of moet zijn en voorziet tegelijk in een uitzondering mocht deze aanwezigheid het verzamelen van bewijzen in gevaar brengen.⁵² Dit laatste lijkt mij een gulden middenweg tussen het standpunt van de Commissie en dat van de Raad.

56. Daar waar de Raad afweek van het recht voor de advocaat om de opsluitingsomstandigheden te controleren wordt dit recht behouden door het Parlement in een andere formulering. Ook voorziet het Parlement in een recht op afwijking van het recht op toegang vanwege dwingende redenen verbonden aan de dringende noodzakelijkheid om een ernstige aanslag op het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen.⁵³ Dit leunt dichter aan bij het voorstel van de Commissie dan de oriëntatie van de Raad.

⁵⁰ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 365; Ontwerpverslag (Parlement) over het voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 7 februari 2012, 2011/0154(COD) - doc. PE474.063v03-00.

A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 365.

⁵² A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 365.

⁵³ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 365-366.

§5. Het Belgische standpunt

57. Zoals hoger reeds aangehaald was België één van de vijf lidstaten die dwarslagen in de Raad. Op het moment dat de Commissie zijn voorstel indiende woedde hier volop de discussie omtrent de Salduz-wet waarmee de wetgever de Salduz-rechtspraak wilde toepassen maar ook niet meer dan dat. Om die reden alleen al ging het ingediende voorstel verder dan wat men in België in gedachten had.⁵⁴

58. In de Belgische Salduz-wet is er een onderscheid tussen betrokkenen die van hun vrijheid zijn beroofd en zij die dat niet zijn. Ook is er een uitsluiting voor strafbare feiten waarvoor men geen bevel van aanhouding kan bekomen maar ook de aanpak van de rol van de advocaat tijdens het verhoor en de bijstand tijdens onderzoeksdaden is verschillend en minder verregaand dan het voorstel.⁵⁵

59. Hoewel er op Europees niveau door vijf lidstaten reeds een schrijven was gericht naar de instellingen van de Unie besliste ook het Belgische College van procureurs-generaal om een formeel schrijven te richten aan de Unie om langs die weg blijf te geven van hun onrust. Veel van de aangehaalde punten in dit schrijven kwamen overeen met wat er reeds door de vijf lidstaten was aangehaald maar het College maakte duidelijk welk risico de aanpak van de Commissie volgens hun inhiel. Volgens het College zou een loskoppeling van de juridische bijstand ervoor zorgen dat er een zekere vorm van klassenjustitie zou ontstaan waarbij de financieel beter gegoede zijn slag kon thuishalen. Als men het recht op bijstand loskoppelt van het systeem van rechtsbijstand dan heeft de richtlijn heel wat onvoorzienbare gevolgen voor het budget van de lidstaten en des te meer wanneer ze de toepassing van het recht op toegang moeten garanderen voor alle burgers. Deze loskoppeling zou dan betekenen dat iemand die geen rechtsbijstand kan krijgen toch een recht van bijstand van een advocaat heeft dat de staat dan maar moet garanderen, los van het feit dat de burger in kwestie in principe geen rechtsbijstand zou krijgen. Zou er geen loskoppeling zijn dan zou men als lidstaat kunnen stellen dat ze enkel het recht op bijstand zouden moeten garanderen voor zover de gerechtigde ook effectief rechtsbijstand krijgt. Het College wees er verder nog op dat België een bijzondere status heeft aangezien we op Roemenië na de enige lidstaat zijn met een arrestatietermijn van slechts 24 uur. Als laatste haalde het College aan dat de voorgestelde richtlijn een negatieve impact zou hebben op de werking van politie en justitie.⁵⁶

60. Het uiteindelijke algemene voorbehoud dat België in de Raad opwierp bij de algemene oriëntatie werd bij het goedkeuren van het definitieve resultaat herhaald. Het voorbehoud slaat vooral op de impact van de richtlijn op de Belgische begroting en de grondbeginselen van de

⁵⁴ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 366.

⁵⁵ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 366.

⁵⁶ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 366.

nationale strafprocedure. De richtlijn die uiteindelijk uit de bus kwam zou zeer grote gevolgen kunnen hebben op het Belgische rechtssysteem. Het moet echter gezegd worden dat het loutere formuleren van een voorbehoud in het kader van een wetgevende procedure in feite geen gevolgen heeft voor de totstandkoming van deze wetgeving. De enige functie van zulk voorbehoud is het geven van een signaal van ontevredenheid in de hoop dat ook andere lidstaten besluiten om tegen te stemmen.⁵⁷

⁵⁷ A. HONHON en V. DE SOUTER, "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, (358) 366.

Hoofdstuk 2: De uiteindelijke Richtlijn

Afdeling 1: Toepassingsgebied

§1. Toepassingsgebied ratio persona

61. Het resultaat van deze wetgevingsprocedure was zoals reeds geweten richtlijn 2013/48/EU. Deze richtlijn heeft een vrij ruim toepassingsgebied ratio persona. Zo bepaalt artikel 2 §1 dat de richtlijn van toepassing is op "alle verdachten of beklaagden in een strafprocedure op het ogenblik waarop zij er door de bevoegde autoriteiten van een lidstaat door in middel van een officiële kennisgeving of anderszins van in kennis worden gesteld dat zij ervan worden verdacht of beschuldigd een strafbaar feit te hebben begaan, ongeacht of hen hun vrijheid is ontnomen."⁵⁸ Dit is een hele mond vol maar het komt er uiteindelijk op neer dat men geen rekening moet houden met het feit of iemand nu van zijn vrijheid is beroofd of niet want hij zal van de rechten in de richtlijn genieten vanaf het moment men hem als verdachte beschouwt. Dit ruime toepassingsgebied komt overeen met dat van andere richtlijnen die zijn aangenomen in het kader van de zogenaamde routekaart.⁵⁹

62. §2 van datzelfde artikel wijst erop dat de richtlijn ook van toepassing is op zogenaamde "gezochte personen" waartegen een Europees aanhoudingsbevel loopt.⁶⁰ De reden om dit apart te vermelden is mij onduidelijk aangezien iemand die gezocht wordt even goed als verdachte kan worden beschouwd en dus automatisch ook onder §1 valt. Het loutere feit dat iemand die onder het toepassingsgebied van §2 automatisch ook onder §1 valt doet mij dus twifelen aan het nut van het bestaan van §2.

63. Een voorbeeld kan hier misschien duidelijkheid brengen. Stel er is een persoon (A) die van België naar Duitsland vlucht na het plegen van een misdrijf. Er wordt door België een Europees aanhoudingsbevel uitgevaardigd en A wordt in Duitsland aangehouden. Iemand die op zulke wijze wordt aangehouden gaat men naar alle waarschijnlijkheid verhoren en op dat moment (in feite zelfs al op het moment van aanhouding) is A een verdachte van een strafbaar feit. Dat het strafbare feit heeft plaatsgevonden in een andere lidstaat doet volgens mij immers geen afbreuk aan het feit dat hij van zulk feit verdacht wordt. Als dat wel zo zou zijn dan zou Duitsland ook niet

⁵⁸ Art. 2 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSARS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 35.

⁵⁹ V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSARS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 36; Richtlijn.Parlement en Raad 2012/13/EU, 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures, *Pb.L.* 1 juni 2012, afl. 142, 1 (hierna: Richtlijn 2012/13); Richtlijn.Parlement en Raad 2010/64/EU, 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures, *Pb.L.* 26 oktober 2010, afl. 280, 1; J. HODGSON, "Criminal procedure in Europe's area of freedom, security and justice: the rights of the suspect" in V. MITSILEGAS, M. BERGSTRÖM en T. KONSTADINIDES (eds.), *Research Handbook on EU Criminal Law*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016, (168) 175.

⁶⁰ Art. 2 Richtlijn 2013/48.

tot arrestatie zijn overgegaan. Het lijkt mij dus zeer logisch dat A verdachte is in zowel België als Duitsland en dus louter op basis van die status als verdachte reeds kan genieten van de rechten uit de richtlijn zonder nog eens apart te moeten vermelden dat gezochte personen ook deze rechten krijgen na aanhouding in de uitvoerende lidstaat. Het feit dat §2 slechts vanaf het moment van aanhouding van toepassing is, is het enige verschil maar dit is evengoed een logisch verschil aangezien men moeilijk uitvoering kan geven aan een aanhoudingsbevel zonder iemand aan te houden. De situatie wordt nog iets anders van zodra we er artikel 10 bij betrekken maar daarover later meer.

64. Het is mogelijk dat een expliciete verwijzing naar de uitvoerende staat werd opgenomen in navolging van het arrest *Stokjkovic v. Frankrijk en België*.⁶¹ Na een rechtshulpverzoek van Frankrijk werd een verdachte in België verhoord in het bijzijn van twee Franse magistraten en het was de bedoeling om de man te verhoren als "témoin assisté". Dit komt erop neer dat hij het recht zou hebben gehad op bijstand van een advocaat maar volgens het Belgische recht werden zulke rechtshulpverzoeken behandeld naar heersend Belgisch recht dat op dat moment nog geen recht op bijstand toestond aan verdachten aangezien de Salduz-wet nog niet bestond.⁶²

Volgens het Hof woog het feit dat de Franse magistraten het initiatief namen zwaarder door dan het feit dat België had kunnen weigeren om het verhoor uit te voeren. Deze magistraten hadden er dan ook op moeten wijzen dat de verhoorde persoon in feite recht had op bijstand van een advocaat onder het statuut van "témoin assisté" maar dit gebeurde niet. Het Hof oordeelde dat hoewel de magistraten niet de juridische verantwoordelijkheid hadden voor het verhoor dat ze wel een plicht hadden om de Belgische autoriteiten te wijzen op het statuut van de verhoorde en bovendien had het Franse gerecht de rechtmatigheid van de procedure in België te onderzoeken. België zelf werd in deze zaak overigens niet veroordeeld omdat de klacht wegens laattijdigheid onontvankelijk werd verklaard hoewel de schending van artikel 6 waartoe het Hof besloot in het Belgische recht zat.⁶³

65. Er kan dus worden aangenomen dat men een expliciete verwijzing naar de uitvoerende lidstaat van een Europees aanhoudingsbevel heeft opgenomen om gelijkaardige situaties in de toekomst te vermijden. Ik merk daarbij echter wel op dat het in de voorgenoemde zaak niet ging om een Europees aanhoudingsbevel maar om een rechtshulpverzoek en dat er destijds nog geen recht op bijstand werd toegekend bij een verhoor in België of het nu ging om een verdachte of niet.

67. Het loutere feit dat men na omzetting van de richtlijn aan alle verdachten dit recht toekent en dit nu ook al doet voor gearresteerde verdachten verhelpt alvast één van deze twee punten. Indien iemand wordt aangehouden en men overgaat tot een verhoor dan zal de verdachte in principe bijstand krijgen van een advocaat, daar valt niet over te twisten. Daarnaast lijkt het mij niet vergezocht om aan te nemen dat eenieder waartegen een Europees *aanhoudingsbevel* wordt uitgegeven gezien kan en moet worden als verdachte. Het kan dan ook niet anders zoals ik reeds heb uiteengezet dat een persoon die wordt aangehouden in de uitvoerende lidstaat gezien zal worden

⁶¹ EHRM 27 oktober 2011, nr. 25303/08, *Stokjkovic*.

⁶² EHRM 27 oktober 2011, nr. 25303/08, *Stokjkovic*, *T.Strafr.* 2012/1 43-44, noot.

⁶³ EHRM 27 oktober 2011, nr. 25303/08, *Stokjkovic*, *T.Strafr.* 2012/1 44, noot.

als verdachte want als hij niet verdacht werd zou er in principe geen aanhoudingsbevel tegen hem lopen. Misschien dringt een aanpassing van het kaderbesluit over het Europees aanhoudingsbevel zich op en kan er worden opgenomen dat een gezocht persoon na aanhouding door de uitvoerende staat gezien moet worden als verdachte. Zo zal een dergelijk persoon altijd dezelfde rechten krijgen als een gewone verdachte zonder dat er verwarring kan ontstaan en zonder dat er in elke individuele richtlijn apart moet worden verwezen naar de rechten van gezochte personen in het kader van een dergelijk Europees aanhoudingsbevel voor zover deze rechten dezelfde zijn als gewone verdachten.

Achteraf als staat claimen dat men van mening was dat de regels voor een getuige volstonden is absurd aangezien een Europees aanhoudingsbevel slechts kan worden uitgevaardigd in het geval van een strafbaar feit dat bestraft kan worden met een vrijheidsstraf van een maximum van tenminste twaalf maanden of wanneer een straf werd opgelegd met een duur van tenminste vier maanden. Daarnaast vereist men dat de feiten ook strafbaar zijn in de uitvoerende lidstaat.⁶⁴ Nergens in het kaderbesluit verwijst men naar getuigen of de mogelijkheid om een Europees aanhoudingsbevel te gebruiken om eventueel mensen te laten aanhouden enkel en alleen om hen over een zaak te laten getuigen.⁶⁵ Ik kan mij dan ook niet van de indruk ontdoen dat een expliciete verwijzing naar de uitvoerende staat niet nodig is aangezien een gezocht persoon die het voorwerp is van een Europees aanhoudingsbevel in principe altijd een verdachte moet zijn in de uitvaardigende lidstaat. Het is daarbij dan ook niet meer dan logisch om aan te nemen dat hij ook als verdachte moet worden behandeld door de uitvoerende lidstaat. Zoals hierboven reeds beschreven zal hij dan ook automatisch onder het toepassingsgebied van de richtlijn (en nationale wetgeving die hieraan uitvoering geven) vallen louter door zijn status als verdachte.

Daar komt wel bij dat in uitleveringsprocedures en andere rechtshulpverzoeken niet onder artikel 6 EVRM vallen aangezien er geen burgerlijke rechten of verplichtingen worden vastgesteld en er ook geen uitspraak is over de gegrondheid van een strafvervolging.⁶⁶ Dit lijkt mij dan ook de enige goede reden waarom er een aparte verwijzing nodig is naar de rechten van een gezocht persoon in het kader van een Europees aanhoudingsbevel. Ik kan mij echter niet van de indruk ontdoen dat iemand die wordt aangehouden altijd gezien moet worden als verdachte en dus ook dezelfde rechten moet krijgen waardoor er dus geen noodzaak is om deze gelijkheid expliciet te verwoorden. In *Stojkovic* stelde het EHRM dat Frankrijk op basis van artikel 1 EVRM ervoor diende te zorgen dat de door België uitgevoerde handelingen niet in strijd waren met de rechten van verdediging.⁶⁷ Dat de uitvaardigende lidstaat de uiteindelijke verantwoordelijkheid draagt doet volgens mij geen afbreuk aan het feit dat de richtlijn aan de gezochte persoon op basis van het

⁶⁴ Art. 2 Kaderbesluit.Raad nr. 2002/584/JBZ, 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten - Verklaringen van sommige lidstaten bij de aanneming van het kaderbesluit, *Pb.L.* 18 juli 2002, afl. 190, 1; J. VAN GAEVER, *Het Europese aanhoudingsbevel in de praktijk*, Mechelen, Kluwer, 2013, 30-31.

⁶⁵ Kaderbesluit.Raad nr. 2002/584/JBZ, 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten - Verklaringen van sommige lidstaten bij de aanneming van het kaderbesluit

⁶⁶ X, Buitenlandse ontnemingsmaatregel & artikel 6 EVRM, <http://bijzonderstrafrecht.nl/buitenlandse-ontnemingsmaatregel-artikel-6-evrm/>.

⁶⁷ EHRM 27 oktober 2011, nr. 25303/08, *Stojkovic*, *T.Strafr.* 2012/1 44, noot.

Europees aanhoudingsbevel dezelfde rechten toekent als een verdachte en dat dit evenzeer kan op basis van het loutere feit dat hij een verdachte is.

68. Volledigheidshalve dient ook vermeld te worden dat §3 het toepassingsgebied nog uitbreidt naar personen (zoals getuigen) die tijdens hun verhoor als verdachte worden beschouwd.⁶⁸ Dit sluit naadloos aan op §1 en opnieuw kan men zich afvragen waarom dit apart vermeld moet worden nu een verdachte altijd onder §1 zal vallen. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat men op deze manier interpretatiegeschillen op voorhand van de baan wilde vegen.

§2. Toepassingsgebied ratio tempore

69. Artikel 2 §1 handelt ook over het toepassingsgebied ratio tempore en stelt dat de richtlijn van toepassing is tot "de procedure is beëindigd, dat wil zeggen totdat definitief is vastgesteld of de verdachte of beklaagde het strafbare feit al dan niet heeft begaan, met inbegrip van, indien van toepassing, de strafoplegging en de uitkomst in een eventuele beroepsprocedure".⁶⁹

§3. Toepassingsgebied ratio materiae

70. Wat het toepassingsgebied ratio materiae betreft maakt de richtlijn een uitzondering voor de zogenaamde lichte feiten. Artikel 2 §4 geeft twee invullingen van het begrip "licht feit". Als eerste is het een feit waarvoor enerzijds door een andere autoriteit dan een in strafzaken bevoegde rechtbank een sanctie kan worden opgelegd en waarbij tegen het opleggen van die sanctie een beroep kan worden ingesteld bij een in strafzaken bevoegde rechtbank of dat naar een dergelijke rechtbank kan worden verwezen. Ten tweede bedoelt men een feit waarvoor geen vrijheidsstraf kan worden opgelegd. Als aan één van deze voorwaarden is voldaan dan is ten opzichte van deze lichte feiten de richtlijn enkel van toepassing in procedures voor een in strafzaken bevoegde rechtbank.⁷⁰

71. Deze uitzondering viel enigszins te verwachten aangezien zowel de Raad als het Parlement een gelijkaardige regeling hadden voorgesteld. Er worden nu echter niet meer specifieke soorten misdrijven (zoals administratieve misdrijven) uitgesloten maar men heeft geopteerd om alle zogenaamde lichte feiten aan de uitzondering te onderwerpen. De eerste omschrijving van lichte feiten zoals ze is opgenomen in de richtlijn zal echter vooral slaan op administratieve inbreuken. De

⁶⁸ Art. 2 Richtlijn 2013/48.

⁶⁹ Art. 2 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 36.

⁷⁰ Art 2, §4 Richtlijn 2013/48; J. HODGSON, "Criminal procedure in Europe's area of freedom, security and justice: the rights of the suspect" in V. MITSILEGAS, M. BERGSTRÖM en T. KONSTADINIDES (eds.), *Research Handbook on EU Criminal Law*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016, (168) 175.

tweede omschrijving komt vrijwel direct van de Raad en is in feite de ruimste uitzonderingsgrond van de twee. Het moet echter gezegd worden dat deze uitzondering geen uitsluitel betekend van het toepassen van de richtlijn maar enkel zorgt voor een verschuiving van het moment waarop de richtlijn van toepassing wordt.⁷¹

Afdeling 2: Recht op toegang

§1. Inhoud van het recht op toegang

72. Artikel 3 van de richtlijn gaat dieper in op wat het recht op toegang precies inhoudt en op welke wijze men dit kan uitoefenen. Allereerst stelt §1 dat de lidstaten het recht op zodanige wijze moeten toekennen dat de betrokkenen hun recht ook daadwerkelijk kunnen uitoefenen.⁷² Het gaat daarbij dus niet op om een verdachte wel een advocaat toe te kennen die hij pas tijdens het verhoor zelf kan spreken en die geen informatie heeft gekregen over de zaak.

73. Vervolgens verduidelijkt §2 dat men zo snel mogelijk toegang moet krijgen tot een advocaat waarna enkele momenten worden opgesomd vanaf wanneer een verdachte zeker toegang tot een advocaat moet krijgen ongeacht van welk moment het eerst komt. Allereerst moet men toegang krijgen voordat men wordt verhoord. Ten tweede wanneer er een onderzoekshandeling wordt gesteld die valt onder artikel 3 §3 c) moet men evenzeer toegang krijgen tot een advocaat. Ten derde moet men toegang krijgen zonder onnodig uitstel vanaf de vrijheidsbeneming. Ten laatste moet men binnen een redelijke termijn toegang krijgen tot een advocaat indien men is opgeroepen om voor een in strafzaken bevoegde rechtbank te verschijnen alvorens men effectief verschijnt.⁷³

74. Het recht op toegang is drievuldig volgens de richtlijn en zo moeten de lidstaten er volgens artikel 3 §3 voor zorgen dat verdachten het recht hebben om hun advocaat onder vier ogen te kunnen spreken ook vóór een verhoor.⁷⁴ Het is hierbij belangrijk om artikel 4 in het achterhoofd te houden aangezien dit de vertrouwelijkheid betreft. De lidstaten moeten de vertrouwelijkheid eerbiedigen van alle communicatie tussen de beklaagde en zijn advocaat en dit geldt zowel voor

⁷¹ V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSALERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 36.

⁷² Art 3, §1 Richtlijn 2013/48; S. ARASI, "The effect of the directive 2013/48 on the Italian system of precautionary measures: Defense rights in remand hearings" in S. RUGGERI (ed.), *Human Rights in European Criminal Law: New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty*, Cham, Springer, 2015, (279) 294.

⁷³ Art. 3, §2 Richtlijn 2013/48; S. CUYKENS, D. HOLZAPFEL en L. KENNES, *La preuve en matière pénale*, Brussel, Larcier, 2015, 216; S. ARASI, "The effect of the directive 2013/48 on the Italian system of precautionary measures: Defense rights in remand hearings" in S. RUGGERI (ed.), *Human Rights in European Criminal Law: New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty*, Cham, Springer, 2015, (279) 295.

⁷⁴ V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSALERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 39; S. CUYKENS, D. HOLZAPFEL en L. KENNES, *La preuve en matière pénale*, Brussel, Larcier, 2015, 217.

effectieve ontmoetingen als voor brieven, telefoongespreken of elke andere vorm van communicatie.⁷⁵ Het is echter zo dat men die vertrouwelijkheid slechts moet eerbiedigen in het kader van het recht op toegang tot de advocaat en dat deze vertrouwelijkheid dus wegvalt indien de advocaat mee betrokken is in een strafbaar feit.⁷⁶ Ook mogen de nationale autoriteiten al het nodige doen om te voorkomen dat er illegale zendingen worden uitgewisseld zonder dat ze de inhoud van de communicatie achterhalen. Daarnaast is het ook toegestaan om die vertrouwelijkheid te schenden in het kader van de bescherming van de nationale veiligheid.⁷⁷

75. De lidstaten moeten er verder voor zorgen dat verdachten het recht hebben dat hun advocaat bij het verhoor aanwezig is en daaraan kan deelnemen. Wat een daadwerkelijke deelname aan het verhoor is laat de richtlijn echter over aan het nationale recht voor zover het recht op toegang daardoor onverlet wordt gelaten. Daar komt nog eens bij dat als er een advocaat deelneemt aan het verhoor dat die deelname moet worden geregistreerd volgens het recht van de betrokken lidstaat.⁷⁸

76. Ten laatste zorgen de lidstaten ervoor dat verdachten ten minste het recht hebben om bij bepaalde onderzoekshandelingen aanwezig te zijn voor zover deze handelingen bestaan in het nationale recht en dat de aanwezigheid van de verdachte daarbij is vereist of toegestaan. Deze minimumdekking slaat op de zogenaamde meervoudige confrontatie, de confrontatie en de reconstructies van de plaats van een delict.⁷⁹ De omschrijving van deze onderzoeksdaeden kan evenwel verschillen van lidstaat tot lidstaat waardoor overweging 26 bij de richtlijn duidelijkheid moet bieden over wat men precies bedoelt met deze begrippen. Het gaat daarbij duidelijk om handelingen waar de verdachte aanwezig is en waar zijn gedrag gevolgen kan hebben voor het bewijs.⁸⁰

⁷⁵ V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 39.

⁷⁶ V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 39; Overweging 33 Richtlijn 2013/48.

⁷⁷ Overweging 34 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 40.

⁷⁸ V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 40; S. CUYKENS, D. HOLZAPFEL en L. KENNES, *La preuve en matière pénale*, Brussel, Larcier, 2015, 217; A. RYAN en C. HAMILTON, "Criminal justice policy and the European Union" in D. HEALY, C. HAMILTON, Y. DALY en M. BUTLER (eds.), *The Routledge Handbook of Irish Criminology*, Oxon, Routledge, 2016, (467) 475.

⁷⁹ Art. 3, §3 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 41; A. RYAN en C. HAMILTON, "Criminal justice policy and the European Union" in D. HEALY, C. HAMILTON, Y. DALY en M. BUTLER (eds.), *The Routledge Handbook of Irish Criminology*, Oxon, Routledge, 2016, (467) 474.

⁸⁰ Overweging 26 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 41; S. CUYKENS, D. HOLZAPFEL en L. KENNES, *La preuve en matière pénale*, Brussel, Larcier, 2015, 217.

77. Daarbuiten moeten de lidstaten zich ook inspannen om de verdachte algemene informatie te geven om hem zo te helpen een advocaat te vinden. De lidstaten moeten ook al het noodzakelijke doen om ervoor te zorgen dat ook verdachten waarvan de vrijheid is ontnomen hun recht op toegang daadwerkelijk kunnen uitvoeren tenzij ze afstand hebben gedaan van hun recht.⁸¹

Als we artikel 3 §4 a contrario lezen wilt dit dus zeggen dat als een verdachte zijn vrijheid niet is ontnomen dat de bevoegde instanties van een lidstaat geen actie moeten ondernemen om deze verdachte te laten bijstaan voor zover hij zelf geen moeite heeft gedaan om zijn recht uit te oefenen. Het blijft uiteraard wel zo dat de verdachte vrij moet zijn om beroep te doen op een advocaat en zich door hem te laten bijstaan.⁸² Dit onderscheid is overigens het resultaat van een compromis voor een conflict dat in de ontwerpfase ontstond omtrent de invulling van het recht op bijstand en waarbij er twee opvattingen heerste: De benadering van garanties en de benadering van mogelijkheden.⁸³

§2. Beperkingen van het recht op toegang

78. Het is overigens ook mogelijk voor de lidstaten om in de fase van het vooronderzoek tijdelijk af te wijken van art 3, §2 c) in zoverre dat het onmogelijk is om het recht op toegang onverwijld na de vrijheidsbeneming te kunnen waarborgen als een gevolg van de afstand waarop de verdachte zich bevindt.⁸⁴

79. De lidstaten kunnen in uitzonderlijke omstandigheden, opnieuw in de fase van het vooronderzoek, tijdelijk afwijken van de in §3 opgesomde rechten gelet op de bijzondere omstandigheden in het geval er één of meerdere dwingende redenen dat kunnen rechtvaardigen. Opdat deze laatste uitzondering zou kunnen gelden moet er sprake zijn van een dringende noodzaak om ernstige negatieve gevolgen voor het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen ofwel indien een onmiddellijk optreden door de onderzoeksautoriteiten noodzakelijk is om te voorkomen dat de strafprocedure substantiële schade wordt toegebracht.⁸⁵

80. Deze twee afwijkingsmogelijkheden moeten echter samen met artikel 8 worden gelezen. Dit artikel bepaalt dat de tijdelijke afwijking een evenredig karakter heeft en niet verder gaat dan

⁸¹ Art. 3, §4 Richtlijn 2013/48; A. RYAN en C. HAMILTON, "Criminal justice policy and the European Union" in D. HEALY, C. HAMILTON, Y. DALY en M. BUTLER (eds.), *The Routledge Handbook of Irish Criminology*, Oxon, Routledge, 2016, (467) 475.

⁸² V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSALERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 42.

⁸³ V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSALERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 41-42; Art. 3, §4 Richtlijn 2013/48.

⁸⁴ Art. 3, §5 Richtlijn 2013/48.

⁸⁵ Art. 3, §6 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSALERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 46.

noodzakelijk, een strikt beperkte geldigheidsduur heeft, niet uitsluitend wordt gebaseerd op de soort of ernst van het vermeende strafbare feit en geen afbreuk doet aan het globale eerlijke verloop van de procedure.⁸⁶ Indien de afwijking hier niet aan voldoet zal deze dus ongeldig zijn.

Paragraaf 2 van artikel 8 bepaalt dan weer dat een afwijking op grond van artikel 3 §5 of §6 enkel kan worden toegestaan door middel van een behoorlijk gemotiveerde en per geval genomen beslissing van een rechterlijke instantie of andere autoriteit op voorwaarde dat deze beslissing kan worden onderworpen aan rechterlijke toetsing. Zulke beslissing moet dan worden geregistreerd door middel van een nationale registratieprocedure.⁸⁷

§3. Afstand doen van recht

81. Artikel 9 van de richtlijn vervat de voorwaarden om afstand te kunnen doen van het recht op bijstand. Aangezien de verdachte een geïnformeerde beslissing moet nemen omtrent zijn rechten moet hij eerst ofwel mondeling ofwel schriftelijk duidelijke en toereikende informatie krijgen. Deze informatie bevat info over de inhoud van zijn rechten en welke de mogelijke gevolgen kunnen zijn indien hij er afstand van doet. Aangezien de verdachte de mogelijkheid behoudt om zijn beslissing te herroepen op elk later moment van de strafprocedure moet hij van deze mogelijkheid op de hoogte worden gebracht. Na het ontvangen van deze informatie moet de verdachte vrijwillig en op ondubbelzinnige wijze afstand nemen van zijn rechten. Indien de verdachte effectief afstand doet van zijn rechten moet dit volgens §2 worden geregistreerd en dit gebeurt volgens de nationale regels van de lidstaat. Indien de verdachte gebruik maakt van de in §3 vervatte mogelijkheid tot herroeping dan zal deze herroeping gelden vanaf het moment dat ze heeft plaatsgevonden.⁸⁸

§4. Bijzondere bepalingen betreffende het Europees aanhoudingsbevel

82. Vervolgens is er artikel 10 om het recht op toegang te regelen voor personen waartegen een Europees aanhoudingsbevel is uitgevaardigd. Zoals reeds aangehaald bij de uitlegging van artikel 2 is de richtlijn van toepassing op zogenaamde gezochte personen vanaf dat ze worden aangehouden in de uitvoerende lidstaat. Artikel 10 §1 herhaalt dat een gezochte persoon vanaf zijn aanhouding op grond van het Europese aanhoudingsbevel recht heeft op toegang tot een advocaat in de uitvoerende lidstaat. Aangezien iemand die zijn vrijheid verliest sowieso onder de toepassing van de richtlijn zal vallen ben ik nog steeds van mening dat het niet nodig is om uitdrukkelijk te

⁸⁶ Art. 8, §1 Richtlijn 2013/48.

⁸⁷ Art. 8, §2 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 46-47.

⁸⁸ Art. 9 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 47-48.

vermelden dat dit ook het geval is voor de zogenaamde gezochte personen. De rechten waarover deze persoon beschikt zijn hetzelfde als dewelke zouden worden toegekend indien er geen sprake was van een Europees aanhoudingsbevel.⁸⁹

83. Het verschil met een "gewone" verdachte zit vervat in artikel 10 §4, §5 en §6. Naast het recht op toegang tot een advocaat in de uitvoerende lidstaat hebben aangehouden gezochte personen ook het recht op toegang tot een advocaat in de uitvaardigende lidstaat. De autoriteiten van de uitvoerende lidstaten moeten de verdachte op de hoogte brengen van dit recht en desgevallend de autoriteiten in de uitvaardigende lidstaat op de hoogte brengen indien de verdachte wenst gebruik te maken van dit recht. De uitvaardigende lidstaat zal dan alle nodige informatie moeten verschaffen aan de verdachte om een advocaat te vinden. De rol van deze tweede advocaat is in feite echter beperkt aangezien hij slechts dient ter ondersteuning van de advocaat in de uitvoerende lidstaat waaraan hij informatie en advies dient te verstrekken. Als laatste bepaalt artikel 10 dat de uitoefening van het recht op bijstand er niet voor mag zorgen dat de overleveringsprocedure langer zal duren.⁹⁰

84. Waar het mij onnuttig lijkt om te herhalen dat een gezochte persoon op basis van een Europees aanhoudingsbevel in de uitvoerende lidstaat dezelfde rechten heeft als een gewone verdachte is het natuurlijk wel aangeraden om het verschil in rechten aan te stippen. Het hierboven beschreven recht op een tweede, adviserende advocaat in de uitvaardigende lidstaat is uiteindelijk het enige verschil met een gewoon verdacht persoon waar er geen Europees aanhoudingsbevel aan te pas komt.

§5. Sancties

85. Uiteraard kunnen we er niet eenvoudigweg van uitgaan dat de toegekende rechten te allen tijde correct worden nageleefd. Artikel 12 stelt dan ook dat de lidstaten ervoor moeten zorgen dat het nationale recht voorziet in een doeltreffend rechtsmiddel voor gevallen waarbij hun door de richtlijn toegekende rechten worden geschonden. Daarnaast zorgen de lidstaten ervoor dat, onverminderd nationale bepalingen inzake de toelaatbaarheid van bewijs, dat de rechten van verdediging en het eerlijke verloop van de procedure worden geëerbiedigd bij de beoordeling van verklaringen van verdachten die verkregen zijn in strijd met hun recht op bijstand of in gevallen waarin op basis van artikel 3 §6 een afwijking was toegestaan. Deze sanctie is veel minder streng

⁸⁹ Art. 10, §1-§3 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSERS (eds.), *Saldus Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 48-49; L. KLIMEK, *European Arrest Warrant*, Cham, Springer, 2015, 169.

⁹⁰ Art. 10, §4-§6 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSERS (eds.), *Saldus Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 49; L. KLIMEK, *European Arrest Warrant*, Cham, Springer, 2015, 169.

dan de eerder door de Commissie vooropgestelde sanctie van niet-toelaatbaarheid in elk geval van schending die de onderhandelingen dan ook niet overleefde.⁹¹

86. Merk evenwel op dat overweging 50 stelt dat indien men verklaringen die werden gegeven tijdens een verhoor zonder bijstand van een advocaat gebruikt voor een veroordeling dat de rechten van de verdediging in principe onherstelbaar zijn geschonden als men de rechtspraak van het EHRM in acht neemt.⁹² Dit komt op het eerste zicht neer op een volledige uitsluiting van op zulke wijze verkregen bewijsmateriaal maar het laat de mogelijkheid open dit bewijsmateriaal te gebruiken om ander bewijs te ondersteunen zolang de uiteindelijke veroordeling maar niet hoofdzakelijk is gebaseerd op het aangetaste bewijs. Volgens het EHRM in *Salduz* mag bewijs dat werd verkregen tijdens een verhoor waarbij er geen bijstand was van een advocaat niet worden gebruikt voor een veroordeling.⁹³

⁹¹ Art. 12 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, “Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?” in M. BOCKSTAELE en P. PONSERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 49-50.

⁹² Overweging 50 Richtlijn 2013/48; V. DE SOUTER, “Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?” in M. BOCKSTAELE en P. PONSERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (33) 50.

⁹³ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, *Salduz*.

Hoofdstuk 3: Frankrijk

Afdeling 1: Rechtsvergelijking

§1. Situatieschets

87. De Franse "LOI n° 2014-535 du 27 mai 2014 portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil, du 22 mai 2012, relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales" lijkt op het eerste zicht misschien te gaan over de omzetting van een andere richtlijn maar schijn bedriegt. Een persbericht van de Franse raad van ministers stelt duidelijk dat hoewel het recht op bijstand niet vervat zit in richtlijn 2012/13 het toch een belangrijk recht is.⁹⁴ De inwerkingtreding van de bepalingen die te maken hebben met het recht op bijstand en in dat verband de CPP aanpassen zou echter pas gebeuren vanaf januari 2015.⁹⁵ Hieronder zal er dan ook dieper worden ingegaan in welke mate richtlijn 2013/48 met deze wet is omgezet en of deze omzetting correct is. Uit de voorbereidende werken is het echter duidelijk dat de Franse wetgever niet de bedoeling had om richtlijn 2013/48 meteen volledig om te zetten via deze wet wat uiteraard niet vergeten mag worden bij het bestuderen van deze wet.⁹⁶

§2. Informatieplicht

88. Artikel 1 §1 voegt een artikel 61-1 toe aan de CPP. Dit kent de verhoorde het recht toe om te worden bijgestaan door een advocaat indien hij verhoord wordt voor een misdaad of overtreding die met een gevangenisstraf bestraft wordt. Het gaat hierbij om een advocaat naar keuze waarbij de verhoorde wordt gewezen op het feit dat deze de kosten zal moeten dragen tenzij er wordt voldaan aan de voorwaarden voor rechtsbijstand. Daarnaast zal de verhoorde worden gewezen op het feit dat hij het verhoor kan verder zetten zonder advocaat door uitdrukkelijke toestemming te geven.⁹⁷ Hoewel het hier nog maar gaat om een informatierecht valt er toch al een en ander uit af te leiden over de omzetting van de richtlijn.

⁹⁴ X, "Droit à l'information dans le cadre des procédures pénales", <http://archives.gouvernement.fr/ayrault/gouvernement/droit-a-l-information-dans-le-cadre-des-procedures-penales.html>.

⁹⁵ Code de Procédure Pénal (hierna CPP); Art. 15 Loi n° 2014-535 (FR) 27 mei 2014 portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil, du 22 mai 2012, relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, JO 28 mei 2014, www.legifrance.gouv.fr; C. DENIZEAU, *Droit des libertés fondamentales*, Paris, Vuibert, 2015, 265.

⁹⁶ Commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la République, 29 april 2014, www.assemblee-nationale.fr/14/cr-cloi/13-14/c1314051.asp.

⁹⁷ Art. 1, §1 Loi n° 2014-535 (FR) 27 mei 2014 portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil, du 22 mai 2012, relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, JO 28 mei 2014, www.legifrance.gouv.fr.

89. Het feit dat men de verdachte gaat informeren over zijn recht, de precieze inhoud ervan, de mogelijkheden om het recht uit te oefenen en zelfs de mogelijkheid om er afstand van te doen is een duidelijke omzetting van artikel 9 van de richtlijn. Hoewel dit artikel specifiek ingaat op de mogelijkheid om afstand te doen van het recht op bijstand vereist het dat de verdachte duidelijke en toereikende informatie heeft gekregen over de inhoud van zijn recht en de gevolgen als hij daar afstand van doet.⁹⁸

90. Artikel 1 van de Franse omzettingswet is overigens niet het enige artikel waaruit de informatieplicht blijkt aangezien ook artikel 5 een nieuw artikel (803-6) toevoegt aan het CPP waardoor men aan iedereen die onderworpen wordt aan een maatregel op grond van de CPP een document moet geven waarin men in eenvoudige en begrijpbare bewoording, in een taal die hij verstaat, de verdachte moet informeren over onder meer het recht op bijstand van een advocaat.⁹⁹

91. Het gaat eigenlijk om een omzetting van richtlijn 2012/13 maar opnieuw valt het op dat hoewel richtlijn 2013/48 zelf geen verplichting oplegt om een dergelijk document te verschaffen en slechts bij specifieke aspecten een informatieplicht vooropstelt men ook hier een omzetting van artikel 9 van die richtlijn in kan zien. Het komt volgens mij dus neer op een "twee vliegen in één klap" scenario. De bewoording van het nieuwe ingevoerde artikel 803-6 van de CPP over het soort taal dat gebruikt moet worden komt misschien niet letterlijk overeen met de bewoording in de Franse versie van richtlijn 2013/48 maar is er wel duidelijk door geïnspireerd. Zo staat er in de CPP het volgende te lezen: "*...dans des termes simples et accessibles et dans une langue qu'elle comprend...*"¹⁰⁰ terwijl er in de Franse versie het volgende staat: "*...des informations claires et suffisantes, dans un langage simple et compréhensible...*"¹⁰¹

92. Het is duidelijk dat de informatiebepalingen het gevolg zijn van een omzetting van richtlijn 2012/13 maar er kan niet worden ontkend dat langs deze weg de informatieverplichting vervat in artikel 9 van 2013/48 wordt vervuld.

⁹⁸ Art. 9 Richtlijn 2013/48.

⁹⁹ Art. 5 Loi n° 2014-535 (FR) 27 mei 2014 portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil, du 22 mai 2012, relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, JO 28 mei 2014, www.legifrance.gouv.fr.

¹⁰⁰ Art. 803-6 CPP.

¹⁰¹ Art. 9 Richtlijn 2013/48 (Franse versie).

§3. Toepassing van de lichte feiten

93. Een belangrijk discussiepunt is de verwijzing in het nieuw ingevoegde artikel 61-1 5° CPP naar misdrijven waarvoor men een gevangenisstraf kan oplopen.¹⁰² Zoals hoger al gezegd kent het artikel het recht op bijstand van een advocaat toe indien men wordt verhoord in het kader van een dergelijk misdrijf. Dit lijkt enorm op een toepassing van de uitzondering vervat in artikel 2 §4 van de richtlijn dat de richtlijn niet van toepassing verklaart op lichte feiten waaronder men onder meer de feiten waarvoor geen vrijheidsstraf kan worden opgelegd moet verstaan. Men moet daarbij wel opletten dat als het gaat om een gearresteerde verdachte de richtlijn wel volledig van toepassing is ongeacht of gaat om lichte feiten of niet.¹⁰³

94. In voorbereidende werken vroeg de wetgever zich af of een dergelijke uitsluiting wel conform de richtlijn is en merkt op dat de vertegenwoordigers van de advocaten, verschillende academici, magistraten, enz. van mening zijn dat het kiezen voor een dergelijke uitsluiting niet conform is met de rechtspraak van het EHRM dat steeds het criterium "verdachte" hanteert en geen verschil ziet in de zwaarte van het misdrijf om zich uit te spreken over het respecteren van de rechten van verdediging.¹⁰⁴ De rapporteur was echter van mening dat de keuze wel te verdedigen viel aangezien het binnen het uitzonderingsgebied valt dat werd toegelaten door de richtlijn en er rekening moest worden gehouden met bepaalde pragmatische bedenkingen zoals de verhoogde kost van rechtsbijstand, de verstoring van de werking van de opsporingsdiensten, etc.¹⁰⁵

95. De rapporteur is daarbij niet de enige die het niet eens is met een lezing van de rechtspraak waaruit zou blijken dat het Hof het criterium van verdachte hanteert. Onze eigen Raad van State sprak zich hier ook al over uit en sloot zich niet aan bij een dergelijke lezing in zijn advies over de huidige Salduz-wet in België.¹⁰⁶ Het valt echter niet te ontkennen dat het EHRM in recente zaken nog steeds stelt dat "[...] Article 6 § 1 requires that, as a rule, access to a lawyer should be

¹⁰² "Si l'infraction pour laquelle elle est entendue est un crime ou un délit **puni d'une peine d'emprisonnement**, du droit d'être assistée au cours de son audition ou de sa confrontation, selon les modalités prévues aux articles 63-4-3 et 63-4-4, par un avocat choisi par elle ou, à sa demande, désigné d'office par le bâtonnier de l'ordre des avocats ; elle est informée que les frais seront à sa charge sauf si elle remplit les conditions d'accès à l'aide juridictionnelle, qui lui sont rappelées par tout moyen ; elle peut accepter expressément de poursuivre l'audition hors la présence de son avocat."

¹⁰³ Art. 2, §4 Richtlijn 2013/48 in fine.

¹⁰⁴ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

¹⁰⁵ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

¹⁰⁶ Adv.RvS nr.49 413/AV bij de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis en van het Wetboek van strafvordering, om aan elkeen die wordt verhoord en aan elkeen die van zijn vrijheid wordt beroofd rechten te verlenen, waaronder het recht om een advocaat te raadplegen en door hem te worden bijgestaan, BS 5 september 2011.

provided from the first interrogation of a suspect by the police [...].¹⁰⁷ (Eigen aanduiding) In de zogenaamde "joint concurring opinion" van rechters KALAYDJIEVA, PINTO DE ALBUQUERQUE en TURKOVIĆ bij *Dvorski verwijzen* ze naar de UN Human Rights Committee dat zelf ook gesteld heeft dat iedereen die gearresteerd wordt onmiddellijk toegang tot een advocaat moet krijgen.¹⁰⁸ Dat ze daarbij enkel verwijzen naar gearresteerde verdachten en geen uitspraak doen over de rechten van niet-gearresteerde verdachten doet geen afbreuk aan het feit dat niet-gearresteerde verdachten ook over het recht op bijstand beschikken.

96. Beide punten leiden mij ertoe om het eens te zijn met de strekking die stelt dat het criterium van verdachte voldoende is voor het Hof. Waar het Hof stelt dat afwijkingen mogelijk zijn voor dwingende redenen dan nog mag die afwijking geen bovenmatige inbreuk vormen op de rechten van de verdachte onder artikel 6.¹⁰⁹ Het categoriek toestaan van een afwijking op basis van de strafmaat is in elk geval een afwijking, daar kan geen discussie over bestaan. Ik kan echter geen rechtvaardiging bedenken om dit te doen buiten het feit dat er een eventuele extra last zou ontstaan voor de politiediensten als men het niet deed.

97. Dat deze beperking tot misdrijven waarvoor een vrijheidsstraf kan worden opgelopen wellicht conform is met de richtlijn is één ding maar de conformiteit met de rechtspraak van het EHRM is een ander verhaal. Het is uiteraard mogelijk dat ondanks de beste bedoelingen de richtlijn toch niet helemaal conform is met de Salduz-rechtspraak. Mogelijks zou het EHRM in de toepassing van de Bosphorusleer besluiten tot het bestaan van een equivalente bescherming ook al wijkt ze af van de bescherming die het Hof normaal voorziet.¹¹⁰ Het probleem met Bosphorus is echter dat die equivalente beschermingstest enkel kan worden gebruikt indien de lidstaten geen keuze hebben bij het implementeren van de EU wetgeving en in dit geval gaat het om een richtlijn met minimumharmonisatie waarbij de lidstaten dus een zekere beoordelingsmarge hebben. Om die reden alleen al denk ik dat het aangeraden is om de uitzonderingsmogelijkheid niet te implementeren en op dat vlak een hogere bescherming te bieden dan de richtlijn heeft voorzien.

Het is misschien ondenkbaar dat men voor iets als een snelheidsovertreding zal worden verhoord waarna men dat verhoor als bewijs zal gebruiken om over te gaan tot een veroordeling (en waar men bij de procedure voor de rechtbank dan weer wel een beroep kan doen op een advocaat volgens de richtlijn) maar dit is slechts één voorbeeld. De uitzonderingsmogelijkheden niet gebruiken zorgt voor meer zekerheid wat de conformiteit betreft met de rechtspraak van het EHRM maar dit kan inderdaad de kosten van rechtsbijstand verhogen of het politieapparaat vertragen zoals de Franse wetgever terecht opmerkt. Men moet daarbij dan wel onthouden dat in gevallen zoals de snelheidsovertreding dat er wellicht geen verhoor nodig is en dus ook geen beroep moet worden gedaan op een advocaat tenzij het effectief tot een proces komt. Op die manier blijft het mogelijk om, waar nodig, mensen te verhoren met bijstand van een advocaat om zo de conformiteit met het EVRM te verzekeren zonder dat men daardoor als staat onnodig in de kosten gejaagd wordt.

¹⁰⁷ EHRM 20 oktober 2015, nr. 25703/11, *Dvorski*; EHRM 23 maart 2016, nr. 47152/06, *Blokhin*.

¹⁰⁸ EHRM 20 oktober 2015, nr. 25703/11, *Dvorski*.

¹⁰⁹ EHRM 20 oktober 2015, nr. 25703/11, *Dvorski*

¹¹⁰ EHRM 30 juni 2005, nr. 45036/98, *Bosphorus*.

98. Merk trouwens op dat het volgens overweging 18 van de richtlijn de bedoeling was van de EU wetgever om de verplichtingen van de lidstaten onder het EVRM onverlet te laten bij het toepassen van de uitzonderingen voor lichte feiten.¹¹¹ Indien men deze verplichtingen effectief onverlet laat komen we terug in het vorige dilemma, namelijk dat het EHRM geen onderscheid maakt in de zwaarte van de straf en het recht bijstand toekent vanaf het moment dat men verdachte is.

99. Het is uiteraard ook zo dat als men de uitzondering toepast dat er in elk geval een recht op bijstand gegeven wordt in het geval dat het effectief tot een strafzaak komt maar kan men echt met honderd procent zekerheid zeggen dat er bij zulke feiten nooit een verhoor zal plaatsvinden? Indien er dan toch een verhoor plaatsvindt, kan men dan met zekerheid stellen dat het EHRM het niet toekennen van het recht op bijstand niet zal zien als een schending?

100. Kort samengevat kan men dus wel degelijk stellen dat ook dit aspect van de richtlijn correct is omgezet. Ik moet mij echter aansluiten bij de Franse critici aangezien het net de bedoeling is van de richtlijn om overeen te stemmen met de Salduz-rechtspraak. Het lijkt me daarbij vreemd om het risico te lopen om nog steeds niet te werken volgens de door het EHRM opgelegde standaard.

101. Men zou de uitzonderingsregel voor lichte feiten kunnen zien als een schending van artikel 6 van het EVRM en daarbij ook een schending van artikel 47 e.v. van het Handvest van de grondrechten van de EU.¹¹² Beide artikelen staan in voor de bescherming van het recht op een eerlijk proces. De vraag die dan rijst is of men de richtlijn zou kunnen aanvechten voor het Hof van Justitie van de EU indien men van mening is dat er effectief een schending is. Voor het verdrag van Lissabon was het charter niet bindend maar toch sprak het Hof zich al uit over zaken die te maken hadden met fundamentele rechten.¹¹³ Een belangrijk voorbeeld daarvan zijn de Kadi zaken waarin het Hof besliste tot een inbreuk van, onder andere, Kadi's rechten van verdediging. In deze zaken verwijst het Hof naar het, op dat moment niet bindende, handvest dat principes uit artikel 6 van het EVRM bevestigde.¹¹⁴ Het is daarmee in één klap ook duidelijk dat het Hof rekening heeft gehouden met het EVRM. Sinds het verdrag van Lissabon is het charter wel bindend. Sindsdien deed het Hof uitspraak in enkele zaken die steunde op het charter. Zo deed het Hof in *Digital Rights Ireland v Minister for Communications* uitspraak en vernietigde het Hof de dataretentierichtlijn wegens een schending van artikelen 7 en 8 van het charter.¹¹⁵ Het ziet er dus naar uit dat het inderdaad mogelijk zal zijn om ten minste op het basis van het charter en wellicht via verwijzing ook op basis van het EVRM de richtlijn aan te vechten voor het Hof van Justitie van de EU.

¹¹¹ Overweging 18 Richtlijn 2013/48.

¹¹² Art. 6 EVRM; Art. 47 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie

¹¹³ P. CRAIG en G. DE BÚRCA, *EU Law – Texts, cases, and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 400.

¹¹⁴ P. CRAIG en G. DE BÚRCA, *EU Law – Texts, cases, and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 404; HvJ 18 juli 2013, nr. C-584/10 P, ECLI:EU:C:2013:518; HvJ 30 september 2010, nr. T-85/09, ECLI:EU:T:2010:418.

¹¹⁵ HvJ 8 april 2014, nr. C-293/12, ECLI:EU:C:2014:238; P. CRAIG en G. DE BÚRCA, *EU Law – Texts, cases, and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 400-401.

§4. Het recht op bijstand

102. Hetzelfde artikel kent het recht tot bijstand toe aan verdachten tijdens het verhoor. Op zichzelf is dit misschien niet vreemd en zelfs te verwachten maar voor de Franse wetgever is dit innoverend. Het recht op bijstand werd immers voorheen niet toegekend aan niet-aangehouden verdachten.¹¹⁶ Dit is duidelijk het resultaat van de omzetting van artikel 3 van de richtlijn dat spreekt over verdachten of beklaagden die toegang moeten krijgen zodra ze worden verhoord.¹¹⁷ Dit blijkt ook duidelijk uit de parlementaire stukken.¹¹⁸

103. Het nieuwe ingevoegde artikel 61-1 5° verwijst ook niet naar artikel 63-4-2 van de CPP. Volgens dat artikel kan elke gearresteerde bijstand vragen van een advocaat tijdens verhoren. Als een verdachte hiervan gebruik wenst te maken mag het verhoor pas doorgaan van zodra de advocaat aanwezig is of men kan aan het verhoor beginnen zonder advocaat als er twee uur verstreken is na de kennisgeving.¹¹⁹ Het gevolg hiervan zou zijn dat men het verhoor van een niet-aangehouden verdachte steeds kon starten zonder aanwezigheid van diens advocaat en dit zou volgens de wetgever gerechtvaardigd zijn aangezien een dergelijke verdachte steeds vrij is om het verhoor te verlaten.¹²⁰

104. Hoewel dit in eerste instantie een redelijk verweer lijkt te zijn ben ik het er niet mee eens. Een verhoor starten van iemand die duidelijk heeft gemaakt gebruik te willen maken van zijn recht op een advocaat vooraleer die advocaat er is zal er alleen maar voor zorgen dat de verhoorde onder druk komt te staan. Zelfs een wachttijd zoals voor gearresteerden lijkt mij niet voldoende te zijn. De mogelijkheid om het verhoor toch te starten zonder advocaat kan toch niets anders zijn dan een schending van het recht op bijstand. Mensen het recht geven om te worden bijgestaan door een advocaat om dan doodleuk het verhoor toch te beginnen zonder de aanwezigheid van die advocaat is naar mijn mening absurd.

¹¹⁶ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

¹¹⁷ Art. 3, 2 a) Richtlijn 2013/48.

¹¹⁸ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

¹¹⁹ Art. 63-4-2 CPP; Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

¹²⁰ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

Gelukkig werd deze situatie vermeden en werd er een amendement aangenomen waardoor men het verhoor kan verderzetten zonder de aanwezigheid van de advocaat mits uitdrukkelijke toestemming.¹²¹ Aangezien de richtlijn zelf in een mogelijkheid tot afstand van recht voorziet is dat op zich geen probleem maar dan moet er natuurlijk wel voldoende informatie gegeven worden over de inhoud van het recht en de mogelijke gevolgen van afstand.¹²² Gelet op de eerdere bespreking van de informatieplicht lijkt hieraan te zijn voldaan.

105. Er bestaat hierbij wel nog het risico dat de afstand niet geheel vrijwillig zal gebeuren maar dat de verhoorde onder druk zal worden gezet. Dit is echter altijd een risico wanneer men afstand kan doen van recht en meteen ook de reden waarom rechterlijke instanties moeten waken over een correct gebruik van deze mogelijkheid. Een ander probleem met deze mogelijkheid tot afstand is dat het gebruik ervan moet worden geregistreerd volgens een procedure overeenkomstig het recht van de lidstaat. Zulke procedure lijkt (nog) niet te bestaan en werd dus ook niet ingevoerd met de hier besproken wet. Over het herroepen van de afstand van recht wordt er evenzeer geen woord gerept. Het recht op afstand is dus voorzien maar voldoet jammer genoeg nog niet aan de standaard van de richtlijn. In de voorbereidende werken herhaalt men steevast dat het gaat om een gedeeltelijke omzetting ter voorbereiding van een volledige omzetting maar dan nog kan men een omzetting van artikel 9 zonder de aangeboden beschermingsmechanismen niet verantwoorden. Op die manier wordt het risico op misbruik door druk uit te oefenen op een verdachte een stuk groter.

Men zou kunnen stellen dat het hier niet gaat om een volledige afstand van het recht op bijstand aangezien er letterlijk in de wet staat dat men met expliciete toestemming het verhoor kan laten verder gaan zonder aanwezigheid van de advocaat.¹²³ Deze mogelijkheid zwijgt immers over het feit of dit neerkomt op een volledige afstand van recht waardoor er ook bij een later verhoor geen advocaat aan te pas zou komen maar kan eventueel gezien worden als een tijdelijke afwijking. Ik ben echter van mening dat dit wel neerkomt op een volledige afstand van recht en dat er daarvoor dan ook aan de voorwaarden van artikel 9 moet worden voldaan om te komen tot een correcte omzetting. Het gaat immers niet op dat iemand vraagt om een advocaat en dan meteen expliciet afstand doet van zijn recht zodat het verhoor kan starten vooraleer de advocaat er is om dan van zodra de advocaat aanwezig is zijn afstand (impliciet) te herroepen. Dat is volgens mij niet naar de geest van de richtlijn.

¹²¹ Art. 61-1 5° CPP in fine: "*elle peut accepter expressément de poursuivre l'audition hors la présence de son avocat.*"

¹²² Art. 9 Richtlijn 2013/48.

¹²³ Art. 61-1 5° CPP in fine: "*elle peut accepter **expressément** de poursuivre l'audition hors la présence de son avocat.*"

§5. Klassenjustitie

106. Recht hebben op bijstand is één ding maar een advocaat werkt natuurlijk niet gratis. Punt 5 van artikel 61-1 CPP stelt dat: "*elle est informée que les frais seront à sa charge sauf si elle remplit les conditions d'accès à l'aide juridictionnelle, qui lui sont rappelées par tout moyen.*" Dit wil zeggen dat de verhoorde die gebruik maakt van zijn recht op bijstand zijn advocaat zelf zal moeten betalen tenzij hij onder de voorwaarden van rechtsbijstand valt en dat deze voorwaarden hem zullen worden uitgelegd. Op zich is dit geen probleem aangezien artikel 11 van de richtlijn het nationale recht van de lidstaten inzake rechtsbijstand, voor zover het van toepassing is, overeenkomstig het Handvest en het EVRM onverlet laat. Dit laat Frankrijk toe om zijn systeem van rechtsbijstand te handhaven en dus ook om te verwachten dat vermogende verdachten hun advocaat zelf betalen. Men verwacht een noodzaak tot verhoging van het budget voor rechtsbijstand tussen de dertien en dertig miljoen euro.¹²⁴

107. Dit is ook een bekommernis waar het Belgische college van procureurs-generaal mee zat. Aangezien het recht op bijstand voor alle burgers moet worden voorzien zal er ook meer beroep worden gedaan op dat recht. Als het recht dan wordt gebruikt door de minderbedeelden zullen zij rechtsbijstand krijgen waardoor de kosten fors zullen stijgen. Los daarvan bestaat het gevaar voor klassenjustitie. Dit lijkt misschien vergezocht maar ter illustratie van het probleem volgen enkele voorbeelden.

108. Stel dat de richtlijn volledig en correct is geïmplementeerd en men verhoort een rijke zakenman die uiteraard zijn advocaat zelf moet betalen. Hij kan zich de beste advocaten veroorloven van het land die bereid zijn om uren te spenderen om voor hem een uitweg te zoeken. Is het niet in de verhoorfase dan is het tijdens het proces. Zelf vrij een advocaat kunnen kiezen zonder zich zorgen te moeten maken over de prijs zorgt ervoor dat hij kan kiezen voor de beste kwaliteit.

109. Neem nu dezelfde situatie maar dan met een verhoorde uit de middenklasse. Voor iemand uit de middenklasse wordt het misschien al wat moeilijker om voor lange tijd een advocaat te veroorloven maar voor een enkel verhoor zal hij wellicht nog steeds een vrije keuze hebben al zal hij waarschijnlijk genoodzaakt zijn om zich te beperken tot goedkopere advocaten. Voor het voorbeeld gaan we er even vanuit dat deze goedkopere advocaten minder tijd in het dossier steken en het minder grondig uitspitten als de duursten maar nog steeds alles op alles zetten voor hun cliënt. De advocaten waar deze persoon een beroep op kan doen zijn misschien niet de beste van het land maar zeker ook niet de slechtste maar dan nog kan het gebruik van een advocaat voor

¹²⁴ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp; Etude d'impact, projet de loi portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, NOR: JUSX1330493L/Bleue-1, 34.

een enkel verhoor een onverwachte financiële kater achterlaten. Zou hij dan misschien gebruik kunnen maken van rechtsbijstand?

110. Laten we er even vanuit gaan dat deze persoon getrouwd is en één kind ten laste heeft. Volgens de Franse overheid moet men kijken naar de maandelijkse middelen waarover het gezin beschikt. Dit wil zeggen dat men rekening houdt met de eigen middelen, deze van de persoon waarmee men een relatie heeft voor zover deze een eigen inkomen heeft en de middelen van personen die in hetzelfde huis wonen inclusief personen te lasten.¹²⁵ Iemand die 1 persoon ten laste heeft zal in Frankrijk recht hebben op volledige bijstand indien het maandelijkse inkomen 1180 euro of minder bedraagt. Verdient men meer dan 1680 euro dan krijgt men geen bijstand. Van een gezin in de middenklasse is het aannemelijk dat er maandelijks meer dan 1680 euro binnenkomt, zeker als beide ouders gaan werken. Dit komt er dus op neer dat een persoon in de Franse middenklasse met de regeling zoals ze nu is steeds zelf zijn advocaat zal moeten betalen met alle mogelijke financiële gevolgen van dien.

111. Iemand die het financieel veel minder goed heeft zal wellicht wel recht hebben op zulke bijstand. We gaan er nog steeds van uit dat het gaat om een getrouwd koppel met één kind maar dat in deze situatie beide ouders werkloos zijn. Omdat de partner geen inkomen heeft telt zij evenwel ook als een persoon ten laste. Door twee personen ten laste te hebben verhoogt het bedrag tot waar men volledige bijstand krijgt naar 1360 euro.¹²⁶ Zonder in te gaan op de bedragen en voorwaarden van Franse werkloosheidsuitkeringen, leeflonen en dergelijke meer valt het aan te nemen dat het gezin in een slechte financiële situatie maandelijks wellicht minder dan dat bedrag verdient. Dit wil zeggen dat in ons voorbeeld zulke personen altijd recht hebben op (volledige) rechtsbijstand en maar goed ook want als het gebruikmaken van een advocaat voor iemand uit de middenklasse misschien onprettige financiële gevolgen zou kunnen hebben dan is dat voor iemand die in een slechtere situatie zit een eens zo groot probleem. Deze groep van mensen zal wellicht nooit een eigen advocaat kunnen permitteren en zijn dus genoodzaakt te vertrouwen op het systeem van juridische bijstand.

112. Een diepgaand onderzoek naar de precieze werking van de juridische bijstand in Frankrijk gaat het bestek van deze thesis te buiten. Als we er gemakshalve even vanuit gaan dat dit systeem ongeveer werkt zoals in België waar het vooral stagiairs zijn die zogenaamde pro deo zaken behartigen dan hebben deze mensen vaak geen schijn van kans. Dit wil niet zeggen dat de advocaten die hun zaken zullen behartigen slechte advocaten zijn maar het zou goed kunnen dat een advocaat die zich liever bezig wil houden met het familierecht plots een strafzaak moet behandelen met alle gevolgen van dien. Dit probleem valt echter niet makkelijk op te lossen aangezien deze mensen die bijstand uiteraard broodnodig hebben. Een mogelijke oplossing voor deze categorie van mensen is misschien om alle advocaten aan te moedigen van pro deo zaken te behartigen door hogere verloning en nog meer dan al het geval is rekening houden met de specialisatie van advocaten. Een mogelijke oplossing voor het probleem van de middenklasse is dan weer het verlagen van de drempel om bijstand te krijgen zodat ook deze mensen eventueel

¹²⁵ X, "Aide juridictionnelle", www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074.

¹²⁶ X, "Aide juridictionnelle", www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074.

ervan gebruik kunnen maken als ze zich ondanks hun inkomsten geen (langdurige) tussenkomst van een advocaat kunnen veroorloven.

113. De voorbeelden zijn misschien simplistisch maar bevatten de kern van de zaak. Het is op zich goed dat iedereen het recht op bijstand krijgt maar de rijken zullen wellicht beter af zijn dan de armen en het is misschien net die categorie van mensen die meer bescherming nodig heeft.

114. Men kan natuurlijk aanhalen dat dit probleem altijd bestaat indien er gebruik moet worden gemaakt van het systeem van rechtsbijstand maar in mijn ogen is dit probleem veel dringender wanneer mensen hun vrijheid op het spel staat zoals dat bij het verhoren van verdachten het geval is.

§6. Impact op het budget

115. Bij het opstellen van de Franse wet heeft men een studie gemaakt met zowel een lage als een hoge schattingshypothese wat het aantal personen betreft die gebruik maken van een advocaat en hoeveel daarvan er steunen op rechtsbijstand. Men schatte dat het aantal verdachten dat zou worden verhoord zonder aanhouding zou oplopen tot 780.000.¹²⁷

116. Van die 780.000 personen zouden naar schatting tussen de 25% en de 33% gebruik maken van hun recht op een advocaat. Dit komt overeen met 195.000 personen voor de lage hypothese of 257.400 personen in de hoge hypothese. De lage hypothese houdt rekening met personen die niet komen opdagen voor hun verhoor of die niet blijven terwijl de hoge hypothese het gevolg is van het toepassen van het gemiddelde aan tussenkomsten van advocaten bij verhoren van gearresteerde verdachten. Verder zouden zo'n 58.500 tot 77.220 personen voor meer dan één verhoor worden bijgestaan waarbij men verwacht dat dit vooral het geval zal zijn in economische of fiscale zaken. De auteurs van het rapport vonden het daarbij aannemelijk dat er een percentage van 30% werd gebruikt om tot dit aantal personen te komen.¹²⁸

117. De spreiding of standaard afwijking voor het gebruik van de juridische bijstand tegenover het aantal personen dat gebruik maakt van het recht op een advocaat is 50% voor de lage hypothese en 85% voor de hoge hypothese ofwel een 97.500 tot 218.790 personen. Deze aantallen zijn gebaseerd op de relatieve verspreiding bij verschillende procedures voor rechtbanken zoals onmiddellijke verschijning, hoorzittingen, etc.¹²⁹ Samen met het vorige zouden er zo een 126.750

¹²⁷ Etude d'impact, projet de loi portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, NOR: JUSX1330493L/Bleue-1, 33.

¹²⁸ Etude d'impact, projet de loi portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, NOR: JUSX1330493L/Bleue-1, 33.

¹²⁹ Etude d'impact, projet de loi portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, NOR: JUSX1330493L/Bleue-1, 34.

tot 284.427 verhoren zonder aanhouding plaatsvinden en men gaat uit van een kost van 88 euro per verhoor om de impact op het budget te berekenen. Het bedrag met alle belastingen inbegrepen komt dan neer op iets meer dan dertien miljoen euro voor de lage hypothese en net geen dertig miljoen euro voor de hoge hypothese.¹³⁰

118. Er is een enorm verschil tussen de hoogste en de laagste mogelijkheid en het lijkt mij eerder gepast om het hoogste bedrag in het achterhoofd te houden. Wat het recht op bijstand van de advocaat betreft is de wetgeving pas op 1 januari 2015 actief geworden dus het is nog afwachten om te zien of deze raming klopt. Helaas beschik ik niet over actuele cijfers om deze raming te kunnen controleren. Als we rekening houden met mijn voorstel om de verloning van advocaten die tussenkomen in een dossier in het kader van rechtsbijstand te verhogen om zo ook de kwaliteit van de dienstverlening te verhogen dan zal dertig miljoen euro waarschijnlijk niet voldoende zijn. Daar komt dan ook nog eens bij dat dit slechts een gedeeltelijke omzetting is en de impact van een uitbreiding naar alle verdachten is niet onderzocht. Gelet op de raming voor de huidige wet denk ik met zekerheid te kunnen stellen dat een volledige omzetting van de richtlijn alleen maar zal leiden tot nog meer kosten.

Afdeling 2: Tussenconclusie

119. Aangezien de Franse wetgever zelf meermaals heeft aangewezen dat het slechts gaat om een gedeeltelijke omzetting van 2013/48 is het niet verbazingwekkend dat er tot een onvolledige omzetting moet worden besloten. Wat mij echter wel opvalt is hoe onvolledig deze omzetting dan weer is in zijn onvolledigheid. Dit kan misschien raar klinken maar zoals hoger aangehaald heeft de Franse wetgever voor de vrije verdachte die wordt verhoord een mogelijkheid tot afstand van recht ingevoerd zoals artikel 9 van de richtlijn dat ook voorschrijft. Het meest opvallende daaraan is dat de modaliteiten om dit afstand van recht uit te oefenen volgens de richtlijn niet mee zijn omgezet.

120. Het is waarschijnlijk ook daarom dat verschillende politievakbonden het niet eens zijn met een vervroegde (en gedeeltelijke) omzetting van 2013/48 aangezien er een volledige hervorming nodig is van de onderzoeksprocedure om de richtlijn correct om te zetten. Volgens anderen is het dan weer nuttig om de omzetting in delen te doen om zich zo te kunnen voorbereiden op de volledige implementatie van de richtlijn en om budgettaire maatregelen te voorzien.¹³¹

121. Het probleem met een niet volledige omzetting is volgens mij dat deze gezien kan worden als een niet correcte omzetting. Volgens het Hof van Justitie van de Europese Unie in onder andere

¹³⁰ Etude d'impact, projet de loi portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, NOR: JUSX1330493L/Bleue-1, 34.

¹³¹ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

Van Duyn¹³² en Ratti¹³³ kunnen richtlijnen direct effect hebben. Het belangrijkste punt is dat wat het Hof aanhaalde in Ratti, dit vormt het zogenaamde “estoppel” argument. Het komt erop neer dat een lidstaat het niet of het verkeerd omzetten van een richtlijn niet kan gebruiken om het bindende effect van die richtlijn te ontkennen. Dat wil zeggen dat waar een lidstaat een richtlijn niet of verkeerd omzet dat een individu zich had kunnen beroepen op de nationale omzettingwet als dit wel (correct) was gebeurd. In Ratti had de lidstaat dus fout gehandeld door de richtlijn in kwestie niet om te zetten en deze lidstaat kon zich dan niet op die fout beroepen om na de omzettingsdatum het bindende effect van die richtlijn buiten beschouwing te laten.¹³⁴ Ook in latere zaken verwijst het HvJ naar de mogelijkheid dat een richtlijn direct effect verkrijgt zolang ze maar voldoende duidelijk, precies en onvoorwaardelijk is.¹³⁵

122. Naast het feit dat een laattijdige omzetting zal leiden tot het mogelijk direct effect van de richtlijn is er ook nog de eventuele mogelijkheid tot een richtlijn conforme interpretatie. Deze mogelijkheid bestaat erin om hetgeen dat in het nationale recht afwijkt van de richtlijn zodanig te interpreteren dat het conform de richtlijn is.¹³⁶ Men kan evenwel van appels nog steeds geen peren maken en de interpretatie kan dan ook niet contra legem gebeuren. Het zou evenwel aanvaardbaar kunnen zijn om bijvoorbeeld de mogelijkheid tot afstand van recht zo te interpreteren dat alle waarborgen die volgens de richtlijn gegeven moeten worden ook effectief gegeven moeten worden

Uiteindelijk is het ook nog mogelijk dat de commissie een procedure opstart tegen Frankrijk op basis van artikel 258 VWEU als Frankrijk zou nalaten om de richtlijn tijdig en correct om te zetten. De inhoud en het verloop van deze procedure valt echter ver buiten het bestek van deze thesis en heeft in principe geen gevolgen voor eenieder die door de richtlijn rechten zou verkrijgen. Om die reden beperk ik mij tot de gevolgen die wel een effect hebben voor de burgers die mogelijk nood hebben aan het recht op bijstand.

123. Op het eerste zicht is er dus nog geen probleem voor Frankrijk nu de uiterste omzettingsdatum nog niet verstreken is maar in *Inter-Environnement Wallonie* besliste het HvJ dat hoewel staten een richtlijn niet hoeven om te zetten voor de omzettingsdatum dat zij echter daarvoor ook geen maatregelen mogen invoeren die het resultaat beoogd door de richtlijn serieus kunnen ondermijnen.¹³⁷ Het is daarbij vooral aan nationale rechtbanken om zich uit te spreken over het al dan niet ondermijnen van dit resultaat.¹³⁸ Om te vermijden dat het beoogde resultaat van de richtlijn zou worden ondermijnd dienen alle staatsorganen, waaronder ook de nationale rechtbanken, zich voor het verstrijken van de omzettingstermijn te onthouden van het nationale

¹³² HvJ 4 december 1974, nr. 41-74, ECLI:EU:C:1974:133.

¹³³ HvJ 5 april 1979, nr. 148/78, ECLI:EU:C:1979:110.

¹³⁴ P. CRAIG en G. DE BURCA, *EU Law: Text, Cases and Materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 201-202.

¹³⁵ P. CRAIG en G. DE BURCA, *EU Law – Texts, cases, and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 202; HvJ 17 juli 2008, nr. C-226/07, ECLI:EU:C:2008:429; HvJ 17 juli 2008, nr. C-152-154/07, ECLI:EU:C:2008:426.

¹³⁶ P. CRAIG en G. DE BURCA, *EU Law – Texts, cases, and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 209-210.

¹³⁷ HvJ 18 december 1997, nr. C-129/96, ECLI:EU:C:1997:628; P. CRAIG en G. DE BURCA, *EU Law: Text, Cases and Materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 203.

¹³⁸ HvJ 5 april 2011, nr. C-119/09, ECLI:EU:C:2011:208

recht zo te interpreteren dat ze het behalen van de doelen van de richtlijn zouden schaden.¹³⁹ Ik kom hierna nog even terug op het feit of de huidige situatie een dergelijke ondermijning van de richtlijn kan uitmaken.

124. Dit kan voor Frankrijk verschillende gevolgen hebben. Moesten ze de deadline voor de volledige omzetting niet halen dan kan het huidige recht moeilijk conform de richtlijn worden geïnterpreteerd. Zo stelt artikel 63-4-2 van de CPP bijvoorbeeld dat men toch kan overgaan tot het verhoor van een gearresteerde verdachte na het verstrijken van een periode van twee uur. Ook de gedeeltelijke omzetting van de richtlijn bevat nog hiaten in de rechten die ze toekent. Dit zou dus kunnen leiden tot de noodzaak om de richtlijn direct toe te passen.

125. Zelfs op dit moment zou de onvolledige en volgens mij incorrecte omzetting tot problemen kunnen leiden. Één van de doelen van de richtlijn is immers het versterken van de minimumstandaard gezet door het Charter en in het EVRM. Daarnaast is het de bedoeling om de wederzijdse erkenning van beslissingen in strafzaken te verhogen door ervoor te zorgen dat de regels in alle lidstaten niet alleen adequaat zijn maar ook correct worden toegepast.¹⁴⁰ Zorgt een omzetting die de rechten uit de richtlijn slechts toekent aan één soort verdachte dan niet voor onnodige discriminatie? Om nog maar te zwijgen over de mogelijkheid om zonder enige procedurele bescherming afstand te doen van recht.

Deze discriminatie zorgt niet alleen na het verstrijken van de omzettingstermijn voor problemen. Als men effectief zou besluiten dat dit een discriminatie uitmaakt dan is dat evenzeer een discriminatie voor het verstrijken van de termijn aangezien het gewoonweg de huidige situatie is. Mij lijkt het alsof het de bedoeling is dat de discriminatie vanzelf wel zal verdwijnen door de rest van de richtlijn ook om te zetten maar zolang dit niet gebeurt is blijft dit probleem bestaan.

Ik ben er echter wel zeker van dat het een volledige en correcte omzetting van de richtlijn niet in de weg staat. Het zou de eerste keer niet zijn dat er ergens reparatiewetgeving gemaakt moest worden maar de euvels van de huidige omzetting kunnen altijd nog verholpen worden. Zo kan de omzetting met de nodige aanpassingen en vooral volledigheid van de omzetting toch nog correct zijn. Tot het zover is zal het echter een probleem blijven dat er slechts een gedeelte is omgezet en dat daar dan nog fouten bij zijn gemaakt.

126. Naar mijn bescheiden mening is dit een geval waarin het doel van de richtlijn mogelijks wordt aangetast. Het wekt immers niet bepaald veel vertrouwen als het recht op bijstand wordt toegekend aan vrije verdachten op één manier terwijl dit recht aan gearresteerde verdachten wordt toegekend op een andere manier waarbij men dan nog maximum wachtermijnen gaat opleggen ook. Daar komt nog eens bij dat artikel 9 niet zomaar oplegt dat men de afstand van recht moet registreren en dat er een mogelijkheid moet zijn om deze afstand te herroepen. Deze mogelijkheid toestaan zonder te voorzien in de volgens de richtlijn te volgen procedure is eenvoudigweg niet correct.

¹³⁹ HvJ 23 april 2009, nr. C-261/07 en C-299/07, ECLI:EU:C:2009:244; P. CRAIG en G. DE BURCA, *EU Law: Text, Cases and Materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 203-204.

¹⁴⁰ Overweging 6 Richtlijn 2013/48.

Dit euvel kan echter wel verholpen worden door die mogelijkheid conform de richtlijn te interpreteren maar dan zal Frankrijk in de praktijk er wel voor moeten zorgen dat men de afstand van recht registreert volgens een nationaal systeem dat nota bene nog niet bestaat en dat de afstand van recht omkeerbaar is. Dit laatste is iets makkelijker om in de praktijk te voorzien dan een registratiesysteem dat er gewoonweg niet is. Een richtlijnconforme interpretatie is makkelijker gezegd dan gedaan en wanneer dit onmogelijk blijkt te zijn in deze situatie zal het direct effect van de richtlijn zich opdringen.

127. Kortom het was misschien beter geweest als Frankrijk had gekozen om in één keer een volledige omzetting door te voeren zoals ook de politievakbonden het wilden.¹⁴¹ Het zou alvast heel de problematiek van een onvolledig en dus in principe ook incorrect omgezette richtlijn vermeden hebben. Men heeft in Frankrijk terecht opgemerkt dat de volledige omzetting veel werk betekende en om dit te voorkomen is men begonnen met een gedeeltelijke omzetting om iets volledig nieuw in te voeren. De volledige omzetting mag echter niet meer lang op zich laten wachten, de deadline verstrijkt immers al in het najaar van 2016.

Afdeling 3: Projet de loi

128. Op 3 februari 2016 werd er een wetsvoorstel neergelegd met als titel "PROJET DE LOI renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale".¹⁴²

129. Volgens artikel 33 §2 1° van het voorstel krijgt de regering de toestemming volgens de voorwaarden voorzien in artikel 38 van de grondwet om via ordonnances de nodige legislatieve maatregelen te nemen om de omzetting van richtlijn 2013/48 te realiseren.¹⁴³ Dit is uiteraard bijzonder vaag maar de impactstudie van dit wetsvoorstel kan misschien duidelijkheid brengen.¹⁴⁴

130. Volgens deze studie zijn er nog een aantal problemen die moeten worden aangepakt maar is het merendeel van het Franse recht wel in overeenstemming. Zo krijgt iedereen toegang tot een advocaat indien ze voor een rechter of rechtbank worden gebracht en ook bij het politieverhoor kregen gearresteerden reeds toegang tot een advocaat dankzij de wet van 2011. De gedeeltelijke omzetting van 2013/48 zorgde er dan weer voor dat ook de zogenaamde vrije verdachten toegang kregen tot een advocaat. Er wordt echter wel de opmerking gemaakt dat er geen mogelijkheid is

¹⁴¹ Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp

¹⁴² Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp

¹⁴³ Art. 33 Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale.

¹⁴⁴ Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp.

om de aanwezigheid van de advocaat te verzoeken bij een line-up en ook dat er geen recht op bijstand is van een advocaat voor een persoon die is aangehouden na een bevel van medebrenging of een arrestatiebevel.¹⁴⁵ Dit wil dus zeggen dat men slechts recht krijgt op bijstand van een advocaat tijdens een verhoor en dat de loutere aanhouding op zich dit recht niet met zich meebrengt.

131. De impactstudie zwijgt hierbij echter over de hierboven aangehaalde problemen zoals het afstand doen van recht, de regeling inzake rechtsbijstand en situaties zoals de maximum wachttijd van twee uur alvorens het verhoor in elk geval zal starten voor de gearresteerde ook als zijn advocaat niet aanwezig is.

132. De studie rijkt een aantal oplossingen aan wat het recht op bijstand betreft. Zo zou artikel 135-2 van de CPP moeten worden aangepast in die zin dat ook personen die worden aangehouden door middel van een bevel tot medebrenging of een arrestatiebevel het recht op bijstand krijgen. Daarnaast zou er een artikel 61-3 CPP moeten komen waardoor iedereen waarvoor er plausible redenen bestaat om te vermoeden dat hij heeft meegewerkt als dader of medeplichtige aan een misdrijf kan vragen dat een advocaat hem bijstaat bij het uitvoeren van een reconstructie. Datzelfde artikel moet aan diezelfde groep personen ook de mogelijkheid bieden om een advocaat aanwezig te laten zijn bij een zogenaamde line-up.¹⁴⁶

133. Daarnaast zou artikel 63-4-2 CPP volgens de studie moeten worden aangepast omdat het noodzakelijk is voor een verhoogde effectiviteit van het recht op bijstand dat de redenen om het recht op te schorten restrictief moeten zijn. De aanpassing die moet gebeuren moet er dus voor zorgen dat de procureur niet in staat is om het recht op bijstand op te schorten tenzij wordt voldaan aan de voorwaarden vervat in de richtlijn, namelijk indien het gaat om een dringende noodzaak om ernstige schade te voorkomen aan het leven, de vrijheid of fysieke integriteit van een persoon.¹⁴⁷

134. Als laatste dringt een aanpassing van de wet op rechtsbijstand zich op. Een aanpassing van artikel 64 van die wet moet toelaten dat personen die aan de voorwaarden voldoen bijstand krijgen indien zij nood hebben aan een advocaat die hen moet bijstaan bij een line-up of een reconstructie.¹⁴⁸

135. Jammer genoeg stelt men niet voor om de voorwaarden om recht te hebben op bijstand te verruimen. Daarnaast heeft men nog steeds geen rekening gehouden met de noodzakelijke procedure inzake het afstand van recht en lijkt men zelfs niet van plan te zijn om artikel 63-4-2 CPP aan te passen in die zin dat de maximum wachttijd van twee uur zou verdwijnen. Ik denk

¹⁴⁵ Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp.

¹⁴⁶ Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp.

¹⁴⁷ Art. 3, §6 a) Richtlijn 2013/48; Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp.

¹⁴⁸ Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp.

dat een betere oplossing voor advocaten die van ver moeten komen bestaat in de vorm van moderne communicatietechnieken met zowel beeld als geluid. Dit is natuurlijk nog geen oplossing voor advocaten die gewoonweg niet komen opdagen maar dan is het, volgens mij althans, nog altijd beter om het verhoor uit te stellen en de verdachte eventueel een nieuwe advocaat te laten kiezen of er zelf een aan te wijzen dan om verder te gaan zonder advocaat. Even verderop stelt men wel dat het Franse recht voor het merendeel in overeenstemming is en dat het daardoor mogelijk zou moeten zijn om eenvoudigweg de nieuwe regels uit de Europese richtlijn over te nemen. Buiten het feit dat ze daarbij er voor willen zorgen dat slachtoffers ook bepaalde rechten krijgen zwijgt de studie echter over de manier waarop men deze "eenvoudige omzetting" dan precies wil bereiken.¹⁴⁹

136. Het wetsvoorstel zelf zal dus uiteindelijk ook niet zorgen voor een verdere omzetting van de richtlijn, dit zal nog moeten gebeuren via ordonnantie. Afhankelijk van hoe lang het zal duren om dit voorstel aan te nemen zal het wellicht nog even duren eer de regering een ordonnantie zal aannemen die de verdere omzetting regelt. De tijd begint echter stilaan te dringen en indien men geen rekening gaat houden met problemen zoals het mogelijke niet overeenstemmen van de uitzonderingsregeling voor "lichte feiten" met de rechtspraak van het EHRM of de procedure om geldig afstand te doen van het recht op bijstand dan zal Frankrijk uiteindelijk tegen de lamp lopen.

137. Zelfs als ze eenvoudig weg de Europese regels zouden overnemen zoals de impactstudie aanhaalt dan moet er bijvoorbeeld nog worden gewerkt aan een systeem om het afstand van recht in te registeren. Ook de mogelijkheid die voorts nog bestaat en waar niemand aandacht aan lijkt te schenken om zonder problemen een verhoor te doen starten zonder advocaat gewoon door twee uur te wachten kan toch niet gezien worden als zijnde conform met de richtlijn. Dat de deelname van de advocaat aan het verhoor moet gebeuren overeenkomstig nationale procedures wilt nog niet zeggen dat die procedures het mogelijk kunnen maken dat er geen effectieve deelname meer is want deze procedures moeten de daadwerkelijke uitoefening en de essentie van het recht op bijstand onverlet laten.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp.

¹⁵⁰ Art. 3, §2 b) Richtlijn 2013/48.

Hoofdstuk 4: België

Afdeling 1: Stand van zaken

§1. Situatieschets

138. Allereerst sta ik even stil bij de huidige situatie in België om te kunnen wijzen op enkele belangrijke pijnpunten bij een omzetting van de richtlijn. Daarnaast zal ik ingaan op de volgens mij beste manier om aan deze problemen tegenmoet te komen.

139. De wet op de voorlopige hechtenis en het wetboek van strafvordering zijn enkele jaren geleden gewijzigd door de wet van 13 augustus 2011 ofwel de Salduz-wet.¹⁵¹ Daarna waren er nog enkele reparaties nodig in navolging van het arrest van het Grondwettelijk Hof van 14 februari 2013.¹⁵²

De wet voerde het artikel 47bis Sv. in.¹⁵³ Door de wet zijn er in feite vier categorieën van verhoren voor verdachten ontstaan.¹⁵⁴ Daarnaast is het zo dat de bepalingen van artikel 47bis §1 ook van toepassing zijn in het geval van het verhoor van een slachtoffer of getuige aangezien het artikel letterlijk stelt dat het van toepassing is ongeacht de hoedanigheid van de verhoorde persoon.¹⁵⁵

§2. Verdeling in categorieën

140. Als eerste categorie zijn er de verhoren in het kader van een overtreding of wanbedrijf waarvoor er geen bevel tot aanhouding mogelijk is. Deze categorie bevatte eerst ook de overtredingen en wanbedrijven waarvoor de politierechtbanken bevoegd zijn maar deze aparte

¹⁵¹ Wet 13 augustus 2011 tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, om aan elkeen die wordt verhoord en aan elkeen wiens vrijheid wordt benomen rechten te verlenen, waaronder het recht om een advocaat te raadplegen en door hem te worden bijgestaan, BS 5 september 2011.

¹⁵² T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 309.

¹⁵³ I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 118.

¹⁵⁴ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 310.

¹⁵⁵ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 310; I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 119; Art. 47bis, §1 Sv.

regeling werd door het Grondwettelijk Hof vernietigd.¹⁵⁶ In deze categorie is er geen consultatierecht noch een recht op bijstand.¹⁵⁷

141. De tweede categorie is het verhoor met betrekking tot een misdrijf waarvoor er wel een bevel tot aanhouding mogelijk is en waarbij het verhoor plaatsvindt op schriftelijke uitnodiging. De uitnodiging moet vermelden over welke feiten het gaat en over welke rechten de verdachte beschikt.¹⁵⁸ In deze categorie is er opnieuw geen recht op bijstand maar wel een consultatierecht. Er geldt echter een vermoeden dat men een advocaat heeft geraadpleegd voor men naar het verhoor is gekomen.¹⁵⁹

142. De derde categorie komt overeen met de tweede met als verschil dat er nu geen schriftelijke uitnodiging is of een uitnodiging die niet vermeldt over welke feiten het gaat of welke rechten de verdachte heeft.¹⁶⁰ In dit geval is er opnieuw een consultatierecht in de zin dat men kan vragen om het verhoor uit te stellen zodat de verdachte de kans heeft om een advocaat te raadplegen. Een recht op bijstand is er evenwel niet.¹⁶¹

¹⁵⁶ GwH. 14 februari 2013, nr. 7/2013; T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 310.

¹⁵⁷ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 311; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 181; M. MINNAERT, "Politieverhoren in het post-Salduz-tijdperk" in F. GOOSENS, H. BERKMOES, A. DUCHATELET en F. HUTSEBAUT (eds.), *De Salduzregeling: Theorie en praktijk, vandaag en morgen*, Brussel, Politeia, 2012, (19) 25-26.

¹⁵⁸ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 310; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 182.

¹⁵⁹ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 311; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 182-183; M. MINNAERT, "Politieverhoren in het post-Salduz-tijdperk" in F. GOOSENS, H. BERKMOES, A. DUCHATELET en F. HUTSEBAUT (eds.), *De Salduzregeling: Theorie en praktijk, vandaag en morgen*, Brussel, Politeia, 2012, (19) 27.

¹⁶⁰ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 310; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 182.

¹⁶¹ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 311; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 182-183.

143. Als laatste categorie zijn er nog de verhoren voor de van hun vrijheid beroofde verdachten.¹⁶² In deze categorie is er eindelijk wel een bijstandsrecht en ook een consultatierecht hoewel het slechts eenmalig is.¹⁶³

§3. Regeling van het consultatie- en bijstandsrecht

144. Het consultatierecht is iets bijzonder. Het staat iedereen vrij om een advocaat te consulteren en dus informatie te verkrijgen en dat is altijd al zo geweest. De nieuwigheid aan de Salduz-wet is het feit dat men er gewoonweg van uit mag gaan dat men effectief een consultatie heeft gehad als men op uitnodiging naar het verhoor komt mits men via de uitnodiging op de hoogte was van het onderwerp van het verhoor en dat men over dit recht beschikte.¹⁶⁴ Heeft men die informatie niet verkregen bij de uitnodiging en pas bij de aanvang van het verhoor dan kan men eenmalig het verhoor uitstellen om de verdachte toch nog de kans te geven om zijn consultatierecht uit te oefenen.¹⁶⁵

145. Gaat het om een gearresteerde verdachte dan heeft deze een consultatierecht bij het eerste verhoor na arrestatie waarbij de advocaat ten laatste twee uur nadat hij is opgeroepen aanwezig moet zijn waarna hij maximum dertig minuten vertrouwelijk met zijn cliënt kan overleggen.¹⁶⁶ Volgens het Grondwettelijk Hof moet het evenwel mogelijk zijn om in uitzonderlijke omstandigheden langer te consulteren.¹⁶⁷ Indien het niet lukt om binnen de twee uur aan het vertrouwelijk overleg te beginnen kan men de verdachte nog steeds verhoren maar moet er eerst

¹⁶² T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 310; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 183.

¹⁶³ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 311; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 185.

¹⁶⁴ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221); I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 122.

¹⁶⁵ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221); I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 122.

¹⁶⁶ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 311; I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 122.

¹⁶⁷ GwH. 14 februari 2013, nr. 7/2013.

een telefonisch overleg plaatsvinden met de permanentiedienst ingericht door de balie.¹⁶⁸ Het is hierbij belangrijk om te onthouden dat dit slechts geldt bij het eerste verhoor na arrestatie aangezien men ervan uitgaat dat de verdachte bij een volgend verhoor de kans heeft gekregen om met zijn advocaat te overleggen.¹⁶⁹ Er is evenwel een mogelijkheid op een nieuwe consultatie van vijftien minuten indien er nieuwe strafbare feiten tijdens het verhoor aan het licht komen, vijftien minuten op eenmalig verzoek van de verdachte of advocaat tijdens het verhoor of dertig minuten indien er een bevel tot verlenging wordt afgegeven.¹⁷⁰

146. Het is daarbij ook zo dat een meerderjarige verhoorde vrijwillig afstand kan doen van zijn consultatierecht door schriftelijk een document op te stellen waarin hij aangeeft dat hij zich bewust is van de gevolgen van die afstand en dat zijn verklaring kan dienen als bewijs.¹⁷¹ Indien het gaat om een gearresteerde verdachte kan hij ook afstand doen maar moet er eerst een telefonisch overleg plaatsvinden met de permanentiedienst van de balie eer hij de beslissing om afstand te doen kan nemen.¹⁷²

147. Indien de bepalingen van de Salduz-wet worden geschonden dan kunnen verklaringen verkregen in strijd met de geldende regels niet gebruikt worden als bewijs tegen de verdachte volgens artikel 47bis, §6 van de huidige Salduz-wet. Deze uitsluiting van bewijs wordt door het Hof van Cassatie ook toegepast op alle beslissingen die te maken hebben met de voorlopige hechtenis zoals het afleveren van het aanhoudingsbevel gebaseerd op zulke verklaringen.¹⁷³ Zo is een aanhoudingsbevel dat steunt op bewijs verkregen tijdens een verhoor zonder advocaat onregelmatig en deze fout kan ook niet meer worden recht gezet door de onderzoeksgerechten die de wettigheid van het bevel moeten onderzoeken.¹⁷⁴

148. Merk op dat het bijstandsrecht beperkt blijft tot de categorie van verdachten die van hun vrijheid zijn beroofd. De regeling voor dit bijstandsrecht vindt men terug in artikel 2bis, §2 van de

¹⁶⁸ I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 123; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 184.

¹⁶⁹ I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 122.

¹⁷⁰ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 312; P. DAENINCK, *Praktische gids voorlopige hechtenis*, Mechelen, Kluwer, 2015, 13.

¹⁷¹ I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 122; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 184.

¹⁷² I. Delbrouck, *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 123; P. DAENINCK, *Praktische gids voorlopige hechtenis*, Mechelen, Kluwer, 2015, 13.

¹⁷³ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 315; M-A. BEERNAERT, H. D. BOSLY en D. VANDERMEERSCH, *Droit de la procedure pénal*, Brugge, La Charte, 2014, 392.

¹⁷⁴ Cass. 27 mei 2015, AR P.15.0707.F.

voorlopige hechtenis wet.¹⁷⁵ Dit artikel bepaalt onder meer dat een betrokkene recht heeft op bijstand van zijn advocaat tijdens de verhoren die plaatsvinden binnen de bij artikelen 1, 1°, 2, 12 of 15bis bepaalde termijnen. Dit zijn de termijnen van onder andere het bevel tot medebrenging of een aanhouding op heterdaad en deze zijn telkens beperkt tot vierentwintig uur. Belangrijker is het feit dat het artikel stelt men recht heeft op bijstand tijdens de verhoren die in die periode plaatsvinden. We kunnen dan ook niet anders dan vaststellen dat het gaat om elk verhoor en niet enkel het eerste zoals bij het consultatierecht. Dit bijstandsrecht staat dan ook los van het consultatierecht van de verdachte.¹⁷⁶

149. Het artikel gaat verder met te stellen dat de advocaat aanwezig mag zijn tijdens het verhoor maar gaat dan verder met het opsommen van wat het recht op bijstand precies inhoudt. Dit komt samengevat neer op het feit dat hij toezicht moet houden op de eerbiediging van het recht om te zwijgen, op de manier waarop de ondervraagde wordt behandeld en op de kennisgeving van de in artikel 47bis van het Wetboek van strafvordering bedoelde rechten van verdediging en de regelmatigheid van het verhoor. De advocaat kan in het proces-verbaal laten opnemen dat hij een schending meent te hebben vastgesteld van de hierboven opgesomde punten.¹⁷⁷

Dezelfde bescherming geldt voor de ondervraging door de onderzoeksrechter gezien artikel 16 van de voorlopige hechteniswet het recht op bijstand van de advocaat evenzeer toekent en daarbij verwijst naar artikel 2bis. Bijkomend kan de advocaat opmerkingen formuleren over de voorlopige hechtenis.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Wet 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, *BS* 14 augustus 1990; P. DHAeyer, "Les droits de la défense au stade de l'instruction" in C. GUILLAIN en A. WUSTEFELD (eds.), *Le rôle de l'avocat dans la phase préliminaire du procès pénal*, Limal, Anthemis, 2012, (149) 153; P. DA'ENINCK, *Praktische gids voorlopige hechtenis*, Mechelen, Kluwer, 2015, 12.

¹⁷⁶ P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 185.

¹⁷⁷ Art. 2bis voorlopige hechteniswet; T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 314; P. TRAEST, "De salduz-wet" in L. PAUWELS en G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, (179) 186; P. DAENINCK, *Praktische gids voorlopige hechtenis*, Mechelen, Kluwer, 2015, 12; D. VANDERMEERSCH, *Éléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, la Charte, 2015, 576.

¹⁷⁸ Art. 16 voorlopige hechteniswet; T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 314.

Afdeling 2: Overeenstemming met de richtlijn

§1. Eerste opmerkingen

150. Met al het voorgaande in gedachten worden er al snel enkele grote verschillen met de richtlijn duidelijk. Zo zal het na de implementatie van de richtlijn niet meer opgaan om de verdachten in verschillende categorieën te verdelen en hun rechten aan te passen in functie van de categorie waarin ze zich bevinden. Artikel 2 van de richtlijn maakt het immers klaar en duidelijk dat de regels van toepassing zijn op alle verdachten en artikel 3 geeft een aantal momenten weer vanaf wanneer een verdachte ten vroegste de toegang tot een advocaat moet krijgen.¹⁷⁹

151. Dit zal er toe leiden dat elke verdachte toegang moet krijgen tot een advocaat bij elk verhoor en niet enkel een consultatierecht. Het consultatierecht is in de richtlijn in feite inbegrepen op het recht op bijstand gezien artikel 3, 3§ a) het recht toekent om de advocaat onder vier ogen te ontmoeten ook vóór het verhoor.¹⁸⁰ Deze twee punten samen zorgen ervoor dat er geen onderscheid meer moet worden gemaakt tussen de verschillende soorten verdachten wat de inhoud van hun recht op bijstand betreft en ook dat er geen onderscheid meer bestaat tussen een louter consultatierecht en een effectief recht op bijstand nu het ene in het andere is inbegrepen.

§2. Voortbestaan van de twee uur regel

152. Net zoals in Frankrijk kan het verhoor van een aangehouden verdachte starten twee uur nadat een advocaat werd opgeroepen. Gezien alle categorieën van verdachten nu in principe dezelfde rechten krijgen zou ik het enorm vreemd vinden als deze regel de omzetting zou overleven. Niet alleen omdat het zou leiden tot een discriminatie van gearresteerde verdachten aangezien er geen gelijkaardige regel bestaat voor vrije verdachten maar net zoals in Frankrijk komt dit neer op een de facto afstand van recht. Dat er geen gelijkaardige regel bestaat voor vrije verdachten is begrijpelijk aangezien men er van uit kan gaan dat wie als verdachte wordt opgeroepen om te verschijnen en wenst gebruik te maken van het recht op bijstand dan ook maar moet zorgen dat zijn advocaat op de hoogste is van het verhoor. Het blijft echter zo dat indien de advocaat niet komt opdagen en het huidige onderscheid blijft behouden dat het verhoor van de vrije verdachte die wenst gebruik te maken van zijn gloednieuw recht op bijstand niet kan starten zonder aanwezigheid van die advocaat terwijl het verhoor van een gearresteerde verdachte na twee uur wel kan starten mits telefonisch onderhoud met de wachtdienst.

153. Het is dan ook beter om het onderscheid volledig weg te werken en de "twee uur regel" af te schaffen bij het omzetten van de richtlijn. Het behouden van de regel voor de categorie van gearresteerden lijkt mij een discriminatie uit te maken maar het uitbreiden van de regel naar de

¹⁷⁹ Art. 2-3 Richtlijn 2013/48.

¹⁸⁰ Art. 3 Richtlijn 2013/48.

vrije verdachten is evenmin een goede oplossing. Zoals reeds besproken bij de uiteenzetting over Frankrijk zou dit neerkomen op een afstand van het recht op bijstand zonder dat er aan de voorwaarden van artikel 9 van de richtlijn wordt voldaan.¹⁸¹ Opnieuw lijkt het mij een betere oplossing om een systeem uit te werken waarbij audiovisuele communicatie mogelijk is voor het geval de advocaat zich niet (of niet op tijd) kan verplaatsen naar het verhoor dan om het verhoor te laten doorgaan zonder advocaat. Komt de advocaat gewoonweg niet opdagen dan lijkt het mij nog steeds beter om het verhoor uit te stellen en eventueel de verdachte een nieuwe advocaat te laten kiezen dan om door te zetten zonder advocaat. Dit is natuurlijk moeilijk in gevallen waar men wil verhoren tijdens de arrestatieperiode van 24 uur zonder te moeten overgaan tot verdere aanhouding maar dan kan er eventueel gewerkt worden met een systeem van advocaten van wacht zoals dat nu al voor een deel het geval is. Het valt waarschijnlijk te verkiezen dat men effectief beroep kan doen op een advocaat ook al heeft men deze in eerste instantie niet zelf gekozen dan dat men helemaal geen bijstand van een advocaat krijgt omdat hij niet komt opdagen. Op lange termijn is het volgens mij wel niet meer houdbaar om de arrestatietermijn op 24 uur te houden, dit is des te meer zo aangezien België zoals eerder al besproken één van de twee lidstaten van de EU is die een dergelijke korte termijn hebben.

154. Het is volgens mij enorm paradoxaal om aan de ene kant het recht op bijstand toe te kennen en aan de andere kant het weer weg te nemen louter omdat de advocaat niet binnen de twee uur aanwezig kan zijn. Zelfs al kan de advocaat als hij na bijvoorbeeld drie uur toekomt nog deelnemen aan het verhoor dan is het kwaad al geschied en heeft de verdachte misschien reeds uitspraken gedaan die voor hem nadelig zijn en die hij niet zou hebben gedaan indien hij met zijn advocaat had kunnen overleggen en indien deze aanwezig was bij het verhoor. De uitsluiting van verklaringen die werden afgelegd in strijd met het recht op bijstand zal wellicht het gevolg zijn van de sanctie in artikel 12 van de richtlijn gelet op het feit dat dit in België reeds het geval is en dit artikel verwijst naar nationale bepalingen.¹⁸²

De paradox zit hem dus in het feit dat het recht op bijstand verzekerd zou zijn als men de advocaat die drie uur na het oproepen op het verhoor verschijnt, toestaat om de rest van het verhoor bij te staan maar dat verklaringen die zijn afgelegd in het uur waarin het verhoor reeds gestart werd eigenlijk werden afgelegd in schending van het recht op bijstand en dus in feite zonder gevolg moeten blijven. Net zoals bij de Franse situatie ben ik van mening dat het starten van het verhoor nadat men expliciet een advocaat heeft opgeroepen om gebruik te maken van zijn recht op bijstand voordat deze advocaat effectief aanwezig is neerkomt op een gedwongen afstand van recht die niet voldoet aan de voorwaarden van artikel 9 van de richtlijn.¹⁸³ Om problemen te voorkomen is het absoluut noodzakelijk dat elke mogelijke vorm van afstand van recht voldoet aan de voorwaarden van de richtlijn. Het verhoor doen starten na een wachttermijn van twee uur voldoet niet aan de voorwaarde dat de afstand vrijwillig moet zijn aangezien de gearresteerde verdachte in zulk geval geen keuze heeft over het al dan niet starten van het verhoor. Het is zelfs zo dat men de Pishchalnikov zaak kan lezen op een manier die niet toelaat om een verhoor van een

¹⁸¹ Art. 9 Richtlijn 2013/48.

¹⁸² Art. 12 Richtlijn 2013/48.

¹⁸³ Art. 9 Richtlijn 2013/48.

verdachte die heeft aangegeven om gebruik te willen maken van zijn recht op bijstand verder te zetten zonder dat hij effectief toegang heeft gehad of zelf heeft gekozen voor het verderzetten van het verhoor.¹⁸⁴ Dit laatste zou dus neerkomen op een vrijwillige afstand van recht die perfect mogelijk is mits aan alle andere voorwaarden uit de richtlijn is voldaan. Ik ben er dus vrijwel zeker van dat de "twee uur regel" bij het omzetten van de richtlijn zal sneuvelen.

§3. Lichte feiten

155. Ook in België dringt een bespreking van de uitzondering voor lichte feiten zich op. Opnieuw zou ik een omzetting van deze uitzondering afraden om dezelfde redenen als reeds besproken voor Frankrijk. Zelfs als moest blijken dat een dergelijke uitzondering geen problemen oplevert ten aanzien van het EVRM dan nog is het zo dat in België de gevangenisstraf vaak voorkomt als één van de mogelijke straffen voor een misdrijf.¹⁸⁵ Het invoeren van de uitzondering zal dus vaak zelfs zonder gevolg zijn zolang er geen grootschalige hervormingen komen op het gebied van straffen.

Ik zie echter geen enkel probleem met het toekennen van alle rechten aan alle verdachten ook zij die misschien niets anders op hun geweten hebben dan een snelheidsovertreding. Het blijft namelijk zo dat de richtlijn het recht op bijstand enkel toekent op "*zodanig moment en wijze dat de betrokken personen hun rechten van verdediging in praktijk daadwerkelijk kunnen uitoefenen*".¹⁸⁶

156. Hierna somt de richtlijn de momenten op waarna er in elk geval toegang tot de advocaat moet zijn zoals reeds besproken. Het is onwaarschijnlijk dat iemand die een snelheidsovertreding heeft begaan hierover zal worden verhoord of dat zijn vrijheid zal worden ontnomen en dat hij in die gevallen recht zou hebben op bijstand. Dit is dus niet aan de orde aangezien die gevallen zich niet of slechts uitzonderlijk zullen voordoen. Stellen dat het toekennen van deze rechten in zulke situaties te belastend zal zijn voor de politiediensten lijkt mij dus verkeerd.¹⁸⁷ Een laatste moment waarop men in elk geval toegang tot de advocaat moet voorzien is indien men is opgeroepen om voor een strafrechtbank te verschijnen. Als we bij hetzelfde voorbeeld blijven dan zal men wellicht enkel voor een rechter moeten verschijnen als men de voorgestelde minnelijke schikking niet wil betalen. Zelfs als de uitzondering voor lichte feiten op deze situatie toepasbaar zou zijn dan blijft het zo dat de regels van de richtlijn steeds van toepassing zijn indien men voor een strafrechtbank moet verschijnen.¹⁸⁸

¹⁸⁴ EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, Pishchalnikov; J. BOKSEM, "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", NtEr 2014, afl. 10, (342) 345.

¹⁸⁵ E. WAUTERS, "De eerste klap is de daalder waard. Is eerstelijns politiewerk nog verder mogelijk in het post-Salduz tijdperk?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSARS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (147) 153.

¹⁸⁶ Art. 3 Richtlijn 2013/48.

¹⁸⁷ J. HEZEL, "Inbreng van de geïntegreerde politie voor de omzetting van de richtlijn 2013/48/EU" in M. BOCKSTAELE en P. PONSARS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (133) 135.

¹⁸⁸ Art. 2, §4 Richtlijn 2013/48.

Dit is opnieuw slechts één voorbeeld en er zijn wellicht situaties denkbaar waar het toekennen van al deze rechten meer impact zal hebben. De vraag is dan of het niet rechtvaardig is om iedereen dit recht op bijstand toe te kennen. Als de tijd en middelen onuitputtelijk waren zou ik durven zeggen van wel, nu moeten we echter rekening houden met de realiteit maar zelfs dan nog valt het te verdedigen dat elke verdachte deze rechten moet krijgen of het nu gaat om een moord, een snelheidsovertreding of een terroristische aanslag. Dit is zeker zo als men ziet dat de bijstand slechts moet worden verleend indien er effectief een verhoor, vrijheidsberoving, bepaalde onderzoekshandelingen worden gesteld of het tot een strafproces komt.

157. In een beleidsverklaring van de minister van justitie stelt hij dat er bijzondere aandacht moet worden besteed aan de lichte feiten en dat er een aanpassing is van het huidige Belgische strafrecht op het vlak van bestraffing van zulke feiten. Hij stuurt daarbij in de richting van een bestuurlijke afhandeling.¹⁸⁹ Het probleem daarbij is echter waar men de grens zal trekken. Het is één ding om te stellen dat lichte feiten bestuurlijk zullen worden afgehandeld maar bepalen wat men dan precies als licht feit zal beschouwen is een andere zaak.

Daar komt nog eens bij dat het oprichten van een nieuwe administratieve instantie die verantwoordelijk zal zijn voor zulke misdrijven alleen maar voor verwarring zal zorgen. In Vlaanderen is het al mogelijk om inbreuken op de milieuwetgeving via een administratieve sanctie af te handelen. Een ander bekend voorbeeld zijn de GAS-boetes die in een bestuurlijke afhandeling voorziet van sommige inbreuken op het strafwetboek. Het wordt steeds moeilijker voor politiediensten om te weten waar hun proces-verbaal naartoe moet, welke termijnen er gelden, etc.¹⁹⁰

158. Kortom, als men de uitzondering voor lichte straffen in België wil invoeren op een manier dat deze effectief is dan zal er nog veel werk aan de winkel zijn. Ik blijf er echter bij dat men deze uitzondering beter niet omzet om mogelijke conflicten met het EHRM te vermijden. Zelfs indien deze er niet zouden zijn dan is het niet meer dan rechtvaardig dat men aan alle verdachten, ongeacht van de zwaarte van het misdrijf, deze rechten toekent. Dat dit niet mogelijk zou zijn vanwege de druk op de politiediensten valt nog te bezien. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat men het strafrecht in dergelijke mate zal kunnen hervormen voor het verstrijken van de omzettingstermijn en dus is het aannemelijk dat men de uitzondering nog niet zal kunnen toepassen op gevallen waar men deze in de toekomst zou willen toepassen. De verhoogde druk die daaruit zou voortvloeien zal er dus in elk geval zijn tot de hervormingen kunnen worden aangepakt. Het is dus noodzakelijk dat zulke druk kan worden opgevangen en als dit mogelijk is tot er een hervorming zou komen dan zie ik niet in waarom dit niet te allen tijde mogelijk is.

¹⁸⁹ Beleidsverklaring Justitie, *Parl.St.* Kamer 2014-2015, nr. 20/18, 18.

¹⁹⁰ E. WAUTERS, "De eerste klap is de daalder waard. Is eerstelijns politiewerk nog verder mogelijk in het post-Salduz tijdperk?" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (147) 153-154.

§4. Uitzicht op de toekomst

159. In België heeft de wetgever nog geen enkel voorstel om de richtlijn om te zetten en wordt er in parlementaire stukken enkel gewag gemaakt van het feit dat er een voorstel moet worden ingediend om richtlijn 2013/48 om te zetten.¹⁹¹ Om die reden steken we opnieuw de grens over om zo mogelijk ideeën op te doen in Nederland.

160. Hoewel het recht op bijstand van een advocaat tijdens het verhoor voor Nederland nieuw is bevat het conceptbesluit een systeem dat gelijkaardig is aan het huidige Belgische recht waarin de advocaat eigenlijk enkel toezicht houdt dat de rechten van zijn cliënt niet geschonden worden en dergelijke meer.¹⁹²

161. Volgens overweging 23 van richtlijn 2013/48 dient de verdachte het recht te hebben om met zijn advocaat te communiceren en deze communicatie kan in elke fase plaatsvinden. De vraag is dan of het beperken van de rol van de advocaat geen inbreuk is op de richtlijn aangezien deze in artikel 3 §3 b) zelf voorschrijft dat de deelname van de advocaat aan het verhoor zal geschieden volgens de procedures van het nationale recht mits deze de daadwerkelijke uitoefening en de essentie van het recht onverlet laten.¹⁹³

162. De beperking van de inbreng van de advocaat is volgens de Nederlandse wetgever alvast gerechtvaardigd door het belang aan een ordelijk verloop van het verhoor.¹⁹⁴ Het is echt zo dat het adviseren van zijn cliënt een belangrijke taak is van een advocaat en het niet toelaten van dit advies zou dan toch de daadwerkelijke uitoefening en de essentie van het recht in de weg staan.¹⁹⁵

163. Dat een advocaat tijdens het verhoor advies moet kunnen geven is ergens maar normaal aangezien het de voornaamste functie is van een advocaat om zijn cliënt bij te staan. Men zou kunnen stellen dat de advocaat het liefst na elke vraag de mogelijkheid krijgt om advies te verlenen en dat het verhoor nog steeds ordelijk verloopt zelfs als het iets langer duurt door het advies of eventueel korter omdat de cliënt wordt geadviseerd om van zijn zwijgrecht gebruik te maken. Sterker nog, als de ondervragende agenten de advocaat niet zouden toestaan om advies te verlenen zou er wel een verstoring zijn van het ordelijke verhoor.¹⁹⁶ Het is overigens wel zo dat het in Nederland reeds mogelijk is om de cliënt te adviseren tijdens een verhoor door een rechter-commissaris. Het advies dat de raadsman dan verleent kan gevraagd of ongevraagd worden gegeven maar geeft geen aanleiding tot een verstoring van de orde. Het is daarbij ook zo dat er

¹⁹¹ Algemene beleidsnota Justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-2016, nr. 1428/0008.

¹⁹² J. BOKSEM, "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", *NtEr* 2014, afl. 10, (342) 346; Conceptbesluit inrichting en orde politieverhoor (NL), www.rijksoverheid.nl.

¹⁹³ Art. 3 Richtlijn 2013/48; J. BOKSEM, "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", *NtEr* 2014, afl. 10, (342) 346.

¹⁹⁴ Conceptbesluit inrichting en orde politieverhoor (NL), www.rijksoverheid.nl.

¹⁹⁵ J. BOKSEM, "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", *NtEr* 2014, afl. 10, (342) 346.

¹⁹⁶ J. BOKSEM, "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", *NtEr* 2014, afl. 10, (342) 346.

amper rechtspraak te vinden is over ordemaatregelen tegen advocaten die het verloop van een dergelijk verhoor zouden verstoren.¹⁹⁷

164. Stellen dat de advocaat na iedere vraag moet kunnen tussenkomen om zijn cliënt advies te geven lijkt misschien net een brug te ver maar het is zeer moeilijk om criteria te bedenken om het advies al dan niet toe te laten na een bepaalde vraag. Ik zie niet in waarom het toestaan van adviesverlening tijdens het verhoor zou leiden tot een verstoring van het verloop van dat verhoor. We hebben het allemaal wel al gezien in politieseries dat de advocaat de verdachte zijn gang laat gaan en slechts in bepaalde gevallen adviseert om niet te antwoorden of om dat net wel te doen. Dat zulke series misschien niet altijd stroken met de realiteit is uiteraard waar maar ik zie het niet snel gebeuren dat een advocaat in het kader van de adviesverlening veel meer zal moeten of kunnen doen tijdens het verhoor zelf aangezien het een en ander waarschijnlijk onder vier ogen moet worden besproken.

165. Er is volgens mij meer baat bij het toestaan van zulk advies dan bij het voorkomen van mogelijke vertragingen in het onderzoek omdat het verhoor misschien wat langer zal duren. Dat het in Nederland al mogelijk is om zulk advies te geven bij het verhoor bij de rechter-commissaris en dat daar vooralsnog geen of weinig problemen mee zijn geweest maakt het voor mij althans duidelijk dat men dit met een gerust hart kan uitbreiden naar elk verhoor zodat men ook in België kan afstappen van de beperkingen van de mogelijkheden van de advocaat tijdens het verhoor.

166. Een ander probleem in het huidige Belgische systeem is de zogenaamde Salduz-webapplicatie die dienst doet als een soort wachtkamer en waar advocaten zich kunnen inschrijven om te worden opgeroepen in het kader van de (huidige) Salduz-wet.¹⁹⁸ Voor Vlaanderen en Nederlandstalig Brussel zijn er slechts 500 advocaten ingeschreven op de applicatie en voor Wallonië en Franstalig Brussel zijn dit er zelfs maar 76.¹⁹⁹ Dit zijn bedroevend lage cijfers aangezien het toch gaat om de waarborging van een zeer belangrijk recht.

167. Momenteel is het zo dat een advocaat die deel uitmaakt van de permanentiedienst niet automatisch kosteloos voor de verdachte zal optreden. De verdachte die bijstand van een advocaat wenst zal deze advocaat moeten bekostigen en deze kan zijn ereloon vrij bepalen. Beschikt de verdachte niet over de nodige middelen en wordt dit effectief aangetoond dan wordt er een advocaat toegewezen in het kader van de tweedelijnsbijstand. De vergoeding voor de telefonische bijstand om bijvoorbeeld te consulteren over een mogelijke afstand van recht wordt wel in elk geval bekostigd door de staat. Aangezien het moeilijk is, zeker na een aanhouding, om

¹⁹⁷ J. BOKSEM, "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", *NtEr* 2014, afl. 10, (342) 346-347.

¹⁹⁸ J. HEZEL, "Inbreng van de geïntegreerde politie voor de omzetting van de richtlijn 2013/48/EU" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (133) 135.

¹⁹⁹ J. HEZEL, "Inbreng van de geïntegreerde politie voor de omzetting van de richtlijn 2013/48/EU" in M. BOCKSTAELE en P. PONSAERS (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, (133) 135-136.

inkomstbewijzen en dergelijk op te vragen voor het verhoor kan aanvragen kan er eenvoudigweg een verklaring van onvermogen worden opgemaakt.²⁰⁰

168. Opnieuw maak ik hierbij de opmerking dat het zou kunnen leiden tot klassenjustitie als men de huidige regeling voor rechtsbijstand niet zou uitbreiden. Het is eenvoudig om te stellen dat het ideaal zou zijn als elke bijstand bij het eerste verhoor automatisch onder het systeem van rechtsbijstand zou vallen maar dit is niet realistisch.²⁰¹ Dit zou immers betekenen dat ik voor mijn eerste verhoor een peperdure advocaat kan laten opdraven, die dan genoeg moet nemen met de vergoedingen in het kader van rechtsbijstand, om bij verdere verhoren toch nog een beroep te moeten doen op een andere advocaat omdat ik de eerste eigenlijk niet kan betalen en waarbij ik deze nieuwe advocaat al dan niet zelf moet betalen. Dit is opnieuw een extreem voorbeeld maar bevat wel de kern van de zaak. Aangezien men in principe de advocaat die optreedt in het kader van rechtsbijstand niet zelf kan kiezen is het niet logisch om de rechtsbijstand uit te breiden naar een zelfgekozen advocaat die een dergelijke opdracht misschien zelfs zal weigeren als hij zijn ereloon niet kan aanrekenen. Het niet toelaten van een vrije keuze bij het eerste verhoor, buiten de gevallen waar er sowieso rechtsbijstand zou moeten worden verleend en er in principe altijd iemand wordt aangewezen, is evenzeer geen goede oplossing.

169. Een betere oplossing lijkt mij zoals ik reeds heb aangegeven in het onderdeel over Frankrijk om de inkomstengrenzen voor rechtsbijstand te verleggen om ook bij verdachten uit de middenklasse een mogelijke financiële kater te vermijden. Aan de andere kant is er een grote nood aan meer gespecialiseerde advocaten die zich inzetten in het systeem van rechtsbijstand en het vertrouwen op advocaat-stagiairs als voornaamste verstrekkers van zulke bijstand moet veranderen. Een mogelijkheid om meer ervaren advocaten aan te trekken is het verhogen van de vergoedingen die gepaard gaan met zulke bijstand. Een mogelijkheid is een vergoeding die tenminste een kostendekkend uurtarief uitmaakt waarbij men rekening houdt met het werk dat de ingeschakelde raadsman heeft verricht.²⁰² Men kan daarbij dan nog kiezen voor een systeem waarbij men automatisch onder de rechtsbijstand valt tenzij men aangeeft vermogend te zijn en zelf een advocaat te willen kiezen. Ongeacht de oplossing zal er een impact zijn op de budgetten maar dit mag een oplossing niet in de weg staan.

²⁰⁰ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 324.

²⁰¹ T. BAUWENS, T. DECAIGNY, P. DE JAEGERE, T. DE MEESTER, W. VAN STEENBRUGGE en A. VERSTRAETE, "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, (221) 323.

²⁰² J. BOKSEM, "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", *NtEr* 2014, afl. 10, (342) 347.

§5. Non-regressie

170. Daar artikel 14 van de richtlijn een non-regressieclausule bevat is het interessant om even stil te staan bij enkele voorbeelden waar de huidige Belgische wetgeving reeds verder gaat dan de richtlijn.²⁰³

171. Allereerst is er in de richtlijn een mogelijkheid tot afstand van recht voor alle verdachten te vinden in artikel 9.²⁰⁴ Zoals hoger reeds besproken is het in België enkel mogelijk voor meerderjarige verdachten om afstand te doen van het consultatie en het bijstandsrecht. Daarboven is het voor vrije verdachten noodzakelijk dat ze deze afstand schriftelijk doen in een gedateerd en ondertekend document. Daarnaast is het voor een aangehouden verdachte ook noodzakelijk om een document op te stellen maar moet er voor hij afstand kan doen een telefonische consultatie plaatsvinden met de permanentiedienst.²⁰⁵ Deze optie verschilt duidelijk van de mogelijkheid opgenomen in artikel 9 daar die een mondelinge afstand toelaat en geen telefonische consultatie vereist.²⁰⁶ Het lijkt mij evenwel noodzakelijk de door artikel 9 vereiste toelichting van het recht op afstand te voorzien naast een eventuele telefonische consultatie.

172. De richtlijn geeft verdachten in artikel 3 §3 a) het recht om hun advocaat onder vier ogen te ontmoeten ook voor ze worden verhoord.²⁰⁷ De richtlijn zwijgt echter over de precies invulling en mogelijkheden van dit recht. Het is aannemelijk dat het huidige Belgische systeem voor de vrije verdachte aan deze bepaling voldoet in die zin dat men er van uit mag gaan dat hij voor het verhoor een consultatie heeft gehad met een advocaat. Dit wordt des te meer aannemelijk als de vrije verdachte voor het verhoor komt opdagen met een advocaat die in principe volgens de richtlijn aanwezig mag zijn tijdens het verhoor.

Voor de gearresteerde verdachte zit het echter anders aangezien deze moeilijk een voorafgaande consultatie kan hebben gehad. Het lijkt mij dan ook aannemelijk dat de mogelijkheid tot een consultatie van dertig minuten en verschillende mogelijkheden tot bijkomende consultaties van vijftien minuten ook zullen voldoen aan deze bepaling mits de lengte van de consultaties niet worden verkort. Daar komt ook bij dat het Grondwettelijk Hof oordeelde dat men deze termijnen niet als absolute grens moet zien maar dat het in voorkomend geval mogelijk moet zijn om een langere consultatie toe te staan zoals bij het gebruik van een tolk of bij zeer complexe zaken.²⁰⁸

173. Artikel 3, §3 b) stelt dan weer dat de advocaat aanwezig moet zijn bij het verhoor en daadwerkelijk eraan kan deelnemen.²⁰⁹ Zoals hierboven reeds beschreven ben ik van mening dat de advocaat dan ook een actieve rol moet krijgen en de mogelijkheid moet hebben om zijn cliënt tijdens het verhoor te adviseren. Los daarvan heeft het Grondwettelijk Hof al beslist dat de huidige

²⁰³ Art. 14 Richtlijn 2013/48.

²⁰⁴ Art. 9 Richtlijn 2013/48.

²⁰⁵ GwH. 14 februari 2013, nr. 7/2013.

²⁰⁶ Art. 9 Richtlijn 2013/48.

²⁰⁷ Art. 3, §3 a) Richtlijn 2013/48.

²⁰⁸ GwH. 14 februari 2013, nr. 7/2013.

²⁰⁹ Art. 3, §3 b) Richtlijn 2013/48.

situatie niet louter passief is dankzij de mogelijkheid voor de advocaat om onder andere opmerkingen over de behandeling van de verdachte te laten opnemen in het proces-verbaal.²¹⁰ Opnieuw is de richtlijn vaag over de precieze invulling van het recht en verwijst dan ook naar de procedures volgens het nationale recht. Ikzelf ben van mening dat de mogelijkheden van de advocaat verder kunnen worden uitgebreid maar de huidige wetgeving kan alvast dienst doen als fundament en zorgt reeds voor bescherming van de verdachte tijdens het verhoor.

174. Ook wat de sanctie betreft blijft de richtlijn vaag maar volgens het Grondwettelijk Hof mag er niet worden gesteund op verklaringen die werden afgelegd met schending van het recht op bijstand zelfs niet samen met andere bewijselementen.²¹¹ Het lijkt mij dat deze vergaande sanctie dan ook behouden moet worden na de omzetting van de richtlijn.

²¹⁰ GwH. 14 februari 2013, nr. 7/2013.

²¹¹ Art. 12, §2 Richtlijn 2013/48; GwH. 14 februari 2013, nr. 7/2013.

Conclusie

175. Zoals u hebt kunnen lezen heeft de richtlijn een lange weg achter de rug en het oorspronkelijke voorstel van de Commissie is gaandeweg gewijzigd naar hoe de richtlijn nu bestaat. De richtlijn heeft de bedoeling om de verschillende systemen in de lidstaten van de EU meer met elkaar in overeenstemming te brengen om de wederzijdse erkenning van uitspraken te vereenvoudigen en natuurlijk om bepaalde garanties te bieden aan verdachten. Het zou natuurlijk niet opgaan om in een dergelijke richtlijn geen rekening te houden met de Salduz-rechtspraak en de erna gevelde arresten. De richtlijn bouwt dan ook verder op de uitspraken van het EHRM en tracht via minimum harmonisatie ervoor te zorgen dat alle lidstaten van de EU voldoen aan de standaard van het EHRM. Dat de preambule meermaals verwijst naar het EVRM en het EHRM is hier een uitermate bewijs van. Zoals u ook heeft gelezen ben ik het echter niet volledig eens dat de voorgestelde uitzondering voor zogezegde lichte feiten conform de rechtspraak van het EHRM is.

176. Het is echter zo dat de rechtspraak van het EHRM constant in evolutie is en dat bij een eventueel dispuut het Hof geen graten ziet in deze uitzondering. Het zal wellicht ook van de implementatie afhangen hoe het Hof er over zal oordelen aangezien het EHRM tot nader order geen richtlijnen van de EU kan toetsen aan het EVRM. Het is natuurlijk wel mogelijk dat men via het handvest van de grondrechten van de EU naar het Europees Hof van Justitie tracht te gaan om zo mogelijks een schending van de rechten van verdediging te laten vaststellen. De tijd zal hierin duidelijkheid brengen.

177. Wat Frankrijk betreft kan ik met zekerheid stellen dat de huidige implementatie niet voldoende is en dat er nog veel werk voor de boeg is. Het is namelijk zo dat de richtlijn slechts gedeeltelijk werd omgezet met het idee om zeker op tijd te zijn met de omzetting voor de uiterste termijn verstrijkt maar dit laat volgens mij toch te wensen over. Mocht deze gedeeltelijke omzetting correct zijn geweest dan zou ze evenwel nog te verdedigen zijn maar helaas stel ik vast dat de delen die zijn omgezet niet correct zijn omgezet. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om afstand te doen van het recht op bijstand maar voorziet men niet in een registratie van die afstand of een mogelijkheid tot herroeping.

173. Bij de regeling van de rechtsbijstand stel ik mij ook vragen en hoewel men wellicht de kosten heeft onderschat van de uitbreiding van het recht op bijstand van de advocaat ben ik van mening dat, wat strafzaken betreft, mensen sneller toegang moeten krijgen tot (gedeeltelijke) rechtsbijstand. Dat iemand na het uitoefenen van zijn rechten mogelijks achterblijft met een financiële kater zou niet mogen gebeuren in een materie waarbij men zijn vrijheid kan verliezen maar er moeten natuurlijk grenzen zijn en een systeem van rechtsbijstand kan niet functioneren als iedereen er te pas en te onpas gebruik van kan maken. Daar komt dan ook nog eens bij dat de kwaliteit van de rechtsbijstand omhoog moet. Aangezien mensen hun vrijheid op het spel kan staan is het ook niet meer dan logisch dat er een poging wordt ondernomen om advocaten met kennis van zaken aan te trekken tot het systeem en dat mogelijks door een betere vergoeding.

178. Een verkeerde of laattijdige implementatie zal verschillende gevolgen met zich meebrengen. Zo kan men proberen de bestaande wetgeving te interpreteren op een manier die conform is met de richtlijn maar dit zal niet altijd mogelijk zijn aangezien men in die omstandigheden nooit contra legem kan interpreteren. Een ander gevolg is de mogelijke directe werking van de richtlijn waardoor een burger zich op de rechten vervat in de richtlijn kan beroepen voor een nationale rechtbank. Uiteraard kan Frankrijk worden gesanctioneerd voor een laattijdige of foutieve omzetting maar wat de rechten van de Franse burgers betreft zal de directe werking in deze omstandigheden wellicht het belangrijkste zijn.

179. Ook in België spelen deze problemen. Hier is er echter nog een verschil aangezien er nog helemaal geen poging werd ondernomen om de richtlijn om te zetten. Hoewel Frankrijk in dat opzicht zeker wel een stap in de goede richting heeft gezet moeten we dezelfde valkuilen vermijden. De opmerkingen over het systeem van rechtsbijstand gelden hier evenzeer maar zover ik heb kunnen terugvinden bestaat er zelfs geen schatting hoeveel meer kosten er gaan zijn aan rechtsbijstand door een loutere omzetting van de richtlijn, laat staan als we het systeem zouden willen verbeteren.

180. Wat het effectieve toekennen van het recht op bijstand van een advocaat betreft zou dit in principe net zoals in onze buurlanden mogelijk moeten zijn door eenvoudigweg de richtlijn om te zetten. Voor gearresteerden bestaat dit recht immers al en een niet-gearresteerde verdachte heeft al een consultatierecht. De stap naar een volledig bijstandsrecht is volgens mij dus makkelijker te zetten dan in Frankrijk waar het idee van een vrije verdachte tot voorheen niet bestond. Daarnaast moet er wel verzekerd worden dat het recht op bijstand effectief kan worden uitgeoefend en doet men er goed aan om de advocaat ook te laten deelnemen aan het verhoor in plaats van enkel in bepaalde gevallen een opmerking te laten maken.

181. Gezien de richtlijn tracht te harmoniseren is het zeker aan te raden om bij onze buurlanden te rade te gaan maar dit mag een eigen oplossing niet uitsluiten. Zo is er in Frankrijk bijvoorbeeld geen telefonisch contact vereist met een wachtdienst alvorens men afstand kan doen van recht terwijl het mij nuttig lijkt om dit in België te behouden als extra procedurele veiligheid zodat een verdachte niet louter overgaat tot afstand omdat de politie het gevoel heeft opgewekt dat het anders wel eens lang zou kunnen duren eer het verhoor kan stoppen. Daarnaast kan de wachtdienst in principe controleren of de verdachte alle nodige informatie heeft verkregen voor hij de beslissing neemt. Dit lijkt een klein verschil maar als het gaat om de verzekering van zeer belangrijke rechten zoals het recht op bijstand dan kunnen zelfs kleinigheden een belangrijke rol spelen.

182. De deadline sluipt dichterbij en het is tergend dat er op dit moment slechts twee lidstaten de richtlijn volledig hebben omgezet.²¹² België en de andere lidstaten hebben dus nog wat werk voor de boeg om de deadline te halen. Laat ons hopen dat er nog een wetsvoorstel uit de bus komt voor de uiterste omzettingsdatum. Het lijkt mij daarnaast duidelijk dat er nood is aan een sterk Europa om te waken over de omzetting van de richtlijn.

²¹² Volgens gegevens op <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/nl/NIM/?uri=CELEX:32013L0048> (Laatste raadpleging: 5 mei 2016).

Bibliografie

Wetgeving:

Europa:

EVRM.

VWEU.

Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Protocol Nr. 22 betreffende de positie van Denemarken.

Kaderbesluit.Raad nr. 2002/584/JBZ, 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten - Verklaringen van sommige lidstaten bij de aanneming van het kaderbesluit, *Pb.L.* 18 juli 2002, afl. 190, 1.

Resolutie.Raad nr. 2009/C 295/01, 30 november 2009 over een routekaart ter versterking van de procedurele rechten van verdachten en beklaagden in strafprocedures, *Pb.C.* 4 december 2009, afl 295, 1.

Richtlijn.Parlement en Raad 2010/64/EU, 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures, *Pb.L.* 26 oktober 2010, afl. 280, 1.

Richtlijn.Parlement en Raad 2012/13/EU, 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures, *Pb.L.* 1 juni 2012, afl. 142, 1.

Richtlijn.Parlement en Raad 2013/48/EU, 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming, *Pb.L.* 6 november 2013, afl. 294, 1.

België:

Art. 47bis, §1 Sv.

Wet 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, *BS* 14 augustus 1990.

Wet 13 augustus 2011 tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, om aan elkeen die wordt verhoord en aan elkeen wiens vrijheid wordt benomen rechten te verlenen, waaronder het recht om een advocaat te raadplegen en door hem te worden bijgestaan, *BS* 5 september 2011.

Frankrijk:

Code de procédure pénale.

Loi n° 2014-535 (FR) 27 mei 2014 portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil, du 22 mai 2012, relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, JO 28 mei 2014, www.legifrance.gouv.fr.

Parlementaire stukken en voorbereidende werken:

Europees:

Programma van maatregelen om uitvoering te geven aan het beginsel van wederzijdse erkenning van strafrechtelijke beslissingen, *Pb.C.* 15 januari 2001, afl. 12, 10.

Groenboek (Commissie) Procedurele waarborgen voor verdachten in strafzaken in de gehele EU, 19 februari 2003, COM(2003)75 def.

Voorstel (Commissie) voor een kaderbesluit van de Raad over bepaalde procedurele rechten in strafprocedures binnen de gehele Europese Unie, 28 april 2004, COM(2004)328 def.

Voorstel (Commissie) voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 8 juni 2011, COM(2011)326 def.

Verslag (Raad) betreffende een voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 22 september 2011, 14495/11 DROIPEN 99 COPEN 232 CODEC 1492.

Ontwerpverslag (Parlement) over het voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 7 februari 2012, 2011/0154(COD) -doc. PE474.063v03-00.

Algemene Orientatie (Raad) betreffende een voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding, 8 juni 2012, 10908/12 DROIPEN 74 COPEN 136 CODEC 1561.

België:

Adv.RvS nr.49 413/AV bij de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis en van het Wetboek van strafvordering, om aan elkeen die wordt verhoord en aan elkeen die van zijn vrijheid wordt beroofd rechten te verlenen, waaronder het recht om een advocaat te raadplegen en door hem te worden bijgestaan, *BS* 5 september 2011.

Beleidsverklaring Justitie, *Parl.St.* Kamer 2014-2015, nr. 20/18, 18.

Algemene beleidsnota Justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-2016, nr. 1428/0008.

Frankrijk:

Commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la République, 29 avril 2014, www.assemblee-nationale.fr/14/cr-cloi/13-14/c1314051.asp.

Etude d'impact, projet de loi portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, NOR: JUSX1330493L/Bleue-1, 34.

Rapport au nom de la commission de des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (n° 1814), adopté par le sénat après engagement de la procédure accélérée, portant transposition de la directive 2012/13/UE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2012 relative au droit à l'information dans le cadre des procédures pénales, www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r1895.asp.

Projet de loi renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (FR), www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3473.asp.

Nederland:

Conceptbesluit inrichting en orde politieverhoor (NL), www.rijksoverheid.nl.

Rechtspraak:

Europa

EHRM 30 juni 2005, nr. 45036/98, Bosphorus.

EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, Salduz.

EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, Pishchalnikov.

EHRM 1 april 2010, nr. 42371/02, Pavlenko.

EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, Brusco.

EHRM 27 januari 2011, nr. 41938/04, Kononov/Rusland.

EHRM 27 oktober 2011, nr. 25303/08, Stojkovic.

EHRM 27 oktober 2011, nr. 25303/08, Stojkovic, *T.Strafr.* 2012/1 43-44, noot.

EHRM 24 april 2012, nr. 1413/05, Damir Sigbatullin.

EHRM 13 oktober 2013, nr. 7377/03, Dayanan.

EHRM 16 december 2014, nr. 50541/08, 50571/08, 50573/08 en 40351/09, Ibrahim.

EHRM 20 oktober 2015, nr. 25703/11, Dvorski.

EHRM 11 februari 2016, nr. 69234/11, 69252/11 en 69335/11, Ibrahimov.

EHRM 23 maart 2016, nr. 47152/06, Blokhin.

HvJ 4 december 1974, nr. 41-74, ECLI:EU:C:1974:133.

HvJ 5 april 1979, nr. 148/78, ECLI:EU:C:1979:110.

HvJ 18 december 1997, nr. C-129/96, ECLI:EU:C:1997:628.

HvJ 17 juli 2008, nr. C-226/07, ECLI:EU:C:2008:429.

HvJ 17 juli 2008, nr. C-152-154/07, ECLI:EU:C:2008:426.

HvJ 23 april 2009, nr. C-261/07 en C-299/07, ECLI:EU:C:2009:244.

HvJ 30 september 2010, nr. T-85/09, ECLI:EU:T:2010:418.

HvJ 5 april 2011, nr. C-119/09, ECLI:EU:C:2011:208.

HvJ 18 juli 2013, nr. C-584/10 P, ECLI:EU:C:2013:518.

HvJ 8 april 2014, nr. C-293/12, ECLI:EU:C:2014:238.

België:

GwH. 14 februari 2013, nr. 7/2013.

Cass. 27 mei 2015, AR P.15.0707.F.

Rechtsleer:

Boeken

ARASI, S., "The effect of the directive 2013/48 on the Italian system of precautionary measures: Defense rights in remand hearings" in RUGGERI, S. (ed.), *Human Rights in European Criminal Law: New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty*, Cham, Springer, 2015, 279-307.

BAUWENS, T., DECAIGNY, T., DE JAEGERE, P., DE MEESTER, T., VAN STEENBRUGGE, W. en VERSTRAETE, A., "Capita selecta" in ORDE VAN VLAAMSE BALIES (ed.), *Handboek voor de advocaat stagiair strafprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2015, 221-376.

BEERNAERT, M-A., BOSLY, H. D. en VANDERMEERSCH, D., *Droit de la procedure pénal*, Brugge, La Charte, 2014, 1065 p.

CRAIG, P. en DE BÚRCA, G., *EU Law – Texts, cases, and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 1198 p.

CUYKENS, S., HOLZAPFEL, D. en KENNES, L., *La preuve en matière pénale*, Brussel, Larcier, 2015, 556 p.

DAENINCK, P., *Praktische gids voorlopige hechtenis*, Mechelen, Kluwer, 2015, 173 p.

Delbrouck, I., *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*, Brugge, die Keure, 2015, 151 p.

DENIZEAU, C., *Droit des libertés fondamentales*, Paris, Vuibert, 2015, 400 p.

DE SOUTER, V., "Wat bepaalt de Europese richtlijn inzake het recht op toegang tot een advocaat?" in BOCKSTAELE, M. en PONSAAERS, P. (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, 33-52

GUILLAIN, C. en WUSTEFELD, A. (eds.), *Le rôle de l'avocat dans la phase préliminaire du procès pénal*, Limal, Anthemis, 2012, 223 p.

HEZEL, J., "Inbreng van de geïntegreerde politie voor de omzetting van de richtlijn 2013/48/EU" in BOCKSTAELE, M. en PONSAAERS, P. (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, 133-146.

HODGSON, J., "Criminal procedure in Europe's area of freedom, security and justice: the rights of the suspect" in Mitsilegas, V., Bergström, M. en Konstadinides, T. (eds.), *Research Handbook on EU Criminal Law*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016, 168-189.

KLIMEK, L., *European Arrest Warrant*, Cham, Springer, 2015, 375 p.

MINNAERT, M., "Politieverhoren in het post-Salduz-tijdperk" in GOOSENS, F., BERKMOES, H., DUCHATELET, A. en HUTSEBAUT, F. (eds.), *De Salduzregeling: Theorie en praktijk, vandaag en morgen*, Brussel, Politeia, 2012, 19-47.

PASHLEY, V., DE HERT, P. en HUISMAN, W. (eds.), *Mensenrechten en politie*, Antwerpen, Maklu, 2013, 214 p.

RYAN, A. en HAMILTON, C., "Criminal justice policy and the European Union" in HEALY, D., HAMILTON, C., DALY, Y. en BUTLER, M. (eds.), *The Routledge Handbook of Irish Criminology*, Oxon, Routledge, 2016, 467-485.

SPRONKEN, T., *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, Antwerpen, Maklu, 2009, 116 p.

TRAEST, P., "De salduz-wet" in PAUWELS, L. en VERMEULEN, G. (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, Antwerpen, Maklu, 2012, 179-192.

VANDERMEERSCH, D., *Éléments de droit pénal et de procédure pénale*, Brussel, la Charte, 2015, 875 p.

VAN GAEVER, J., *Het Europese aanhoudingsbevel in de praktijk*, Mechelen, Kluwer, 2013, 394 p.

VERSTRAETEN, R., *Handboek strafvordering*, Antwerpen, Maklu, 2012, 1372 p.

WAUTERS, E., "De eerste klap is de daalder waard. Is eerstelijns politiewerk nog verder mogelijk in het post-Salduz tijdperk?" in BOCKSTAELE, M. en PONSAAERS, P. (eds.), *Salduz Plus.: Aandachtspunten bij de implementatie van de EU-richtlijn 2013/48*, Antwerpen, Maklu, 2015, 147-162.

Tijdschriften:

BOKSEM, J., "Recht op toegang tot een advocaat in het strafproces", *NtEr* 2014, afl. 10, 342-351.

HONHON, A. en DE SOUTER, V., "De totstandkoming van de Europese richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat", *T.Strafr.* 2013, afl. 6, 358-368.

Andere:

X, "Aide juridictionnelle", www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074.

X, Buitenlandse ontnemingsmaatregel & artikel 6 EVRM, <http://bijzonderstrafrecht.nl/buitenlandse-ontnemingsmaatregel-artikel-6-evrm/>.

X, "Droit à l'information dans le cadre des procédures pénales", <http://archives.gouvernement.fr/ayrault/gouvernement/droit-a-l-information-dans-le-cadre-des-procedures-penales.html>.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/nl/NIM/?uri=CELEX:32013L0048> (Laatste raadpleging: 5 mei 2016).

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:
Het recht op bijstand van een advocaat

Richting: **master in de rechten-rechtsbedeling**

Jaar: **2016**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

Bleys, Dries

Datum: **11/05/2016**